

Torunn Kvinge

Internasjonalt eierskap i norske regioner

Omfang og utvikling

Torunn Kvinge

Internasjonalt eierskap i norske regioner

Omfang og utvikling

© Forskningsstiftelsen Fafo 2001

ISBN 82-7422-328-4

ISSN 0801-6143

Omslag: Jon S. Lahlum

Trykk: Centraltrykkeriet AS

Innhold

Forord	5
Sammendrag	6
1 Innledning	15
2 Teori og problemstillinger	17
2.1 Lokaliseringsteori	17
2.2 Handelsteori	20
2.3 Teori om direkte investeringer	21
2.4 Utviklingstrender	22
2.5 Norge – en region i Europa	24
2.6 Presisering av problemstillinger	25
3 Data, definisjoner og avgrensninger	27
4 Regional fordeling av næringsvirksomhet i Norge	31
4.1 Lokalisering av utenlandsk virksomhet i storbyområdene og landet ellers	31
4.2 Sysselsetting, folketall og sentralitet	34
4.3 Utenlandsk eierskap i de industrielle klyngene	38
4.4 Lokalisering av varehandelsbedrifter	40
4.5 Lokalisering av bedrifter innen forretningsmessig tjenesteyting	42
4.6 Lokalisering av industribedrifter	45
4.7 Utenlandsk eierskap i den kompetanseintensive industrien	49
4.8 Oppsummering	52
5 Utvikling i utvalgte næringer	53
5.1 Endringer i omsetning 1991–1996	54
5.2 Sysselsettingsendring i industrien	65
5.3 Oppsummering	70
Litteratur	73
Vedlegg 1 Inndeling i regioner	75
Vedlegg 2 Sysselsetting fordelt på næring og fylke 1996. Storbyområdene inkludert	76

Forord

Denne rapporten er resultatet av et to-måneders del-prosjekt, som inngår i prosjektet «Omfang og effekter av utenlandsk eierskap i Distrikts-Norge». Prosjektet finansieres av Norges Forskningsråd gjennom Regionalforsknings-programmet og er et samarbeid mellom SNF i Bergen og Forskningsstiftelsen Fafo. Stig Erik Jakobsen ved SNF er prosjektleder, mens undertegnede er ansvarlig for Fafos del-prosjekt. I rapporten publiseres dessuten enkelte resultater fra forfatterens doktorgradsprosjekt som også er finansiert av Norges Forskningsråd.

Målsettingen med delprosjektet har for det første vært å kartlegge omfanget av utenlandsk eierskap i norske regioner utenom storbyområdene Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim. For det andre har formålet vært å studere endringer i omsetning og sysselsetting på nitti-tallet i forhold til eierskap i de samme regionene. Analysene gjennomføres for ulike næringer og dessuten beskrives utenlandsk eierskap i de viktigste industrielle klyngene.

Jeg vil få takke Stig Erik Jakobsen og Grete Rusten ved SNF Bergen for nyttige kommentarer underveis. Takk også til Norges Forskningsråd for finansiering av arbeidet samt til Statistisk sentralbyrå ved Leiv Ryalen og Sissel Fjeld for tilrettelegging av datamaterialet. Til sist takk til Jon S. Lahlum og Bente Bakken ved Fafo for bearbeidelse av manus for trykking.

Oslo, februar 2001

Torunn Kvinge

Sammendrag

Siktemålet med denne studien har vært å kartlegge omfanget og utviklingen i utenlandsk kontrollert virksomhet i norske regioner utenfor storbyene (utenlandsk eierskap i storbyene er beskrevet i Rusten m.fl. 1999). Etter hvert som gamle handelsbarrierer faller, og nye kommunikasjonssystemer gjør verden mindre, får multinasjonale selskaper stadig større betydning for økonomiske aktiviteter i den industrialiserte verden. Regioner konkurrerer om å tiltrekke seg næringsvirksomhet med høy mobilitet.

I internasjonal forskning er de gamle klassikerne innen lokaliseringsteori igjen blitt aktuelle. En industriell region er noe mer en summen av enkeltbedrifter. Gode industrielle miljøer forsterker seg selv, vokser og blir attraktive for stadig flere nykommere. Konkurransedyktighet er ikke først og fremst knyttet til lave lønnskostnader, men til høy effektivitet, kompetansespredning og innovasjonskraft.

Multinasjonale selskaper antas ofte å ha mye erfaring med hvordan næringsvirksomhet bør organiseres for å få høyest mulig utbytte. Videre har de ofte rettigheter til spesiell produksjonsteknologi, merkevare, eller lignende. Motivene bak internasjonale investeringer kan være mange og de kan være sammensatte. Konsekvensene for vertslandet av at multinasjonale selskaper lokaliserer seg med næringsvirksomhet der, vil variere etter hvilke motiver og hvilken kompetanse selskapet har. Investeringene kan komme oppkjøpte bedrifter til gode ved at de får tilført kapital, kunnskap og bedre markedstilgang. Men dersom investeringen er ledd i et forsøk på å kvitte seg med brysomme konkurrenter, kan investeringen i verste fall medføre nedleggelse av lønnsom og vekstkraftig næringsvirksomhet.

Norge har et betydelig innslag utenlandsk eierskap. I 1996 utgjorde omfanget utenlandsk kontrollert kapital ca 13% av brutto nasjonalprodukt. Dette var tilsvarende gjennomsnittet for EU. Den viktigste sektoren når det gjelder utenlandske investeringer er petroleumsnæringen. Men de seneste årene viser oversikter fra Norges Bank at det har vært en sterk vekst i omfanget utenlandsk kapital i flere næringer, som industri, bygg og anlegg, varehandel, restaurant og hotell samt finansiell- og forretningsmessig tjenesteyting.

Tidligere forskning viser at over 70% av aksjekapitalen i utenlandsk majoritetseide morselskap i Norge i 1996 var lokalisert til Oslo-regionen. Men fordi disse selskapene eier virksomhet rundt om i landet, var Oslo sin andel av sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet lavere og lik 45%, (jf Rusten m.fl. 1999).

Hvilken betydning spiller så internasjonal kapital for næringsvirksomhet i distriktene? Er utviklingen i de bedriftene som kjøpes opp av multinasjonale selskaper annerledes enn i nasjonalt kontrollerte bedrifter? Disse spørsmålene drøftes ved hjelp av analyser av tilgjengelige data. Empirien bygger på Statistisk sentralbyrå sine databaser for utenlandske selskaper i Norge, Bedrifts- og foretaksregisteret og Industristatistikken.

Rapporten er tematisk delt i to bolker. Først beskrives fordelingen av utenlandsk virksomhet i Norge på ulike regioner og næringer. Vi ser også på utenlandsk eierskap i de viktigste industrielle klyngene og kompetansebransjer innen industrien. I den andre bolken studerer vi endringer og utvikling på nittitallet.

Nedenfor oppsummeres de viktigste resultatene. Før vi går i gang med dette, er et par advarsler vedrørende datamaterialet nødvendig. I de seneste årene stammer stadig flere av de utenlandske investeringene i Norge faktisk fra norske eiere. Enkelte norske foretak etablerer for eksempel holding selskaper i land med lavere selskapsskatt. Holdingsselskapene investerer så tilbake i Norge. I statistikken registreres eieren som hjemmehørende der selskapet har sin adresse. Noen selskaper lar sine datterforetak i andre land kjøpe seg inn i norsk virksomhet. Et eksempel på slike «feilregistreringer» av eierskap er det Orkla eide Pripss Ringnes. Pripss Ringnes sin produksjon av øl og mineralvann i Norge registreres som utenlandskeid fordi selskapet har hovedkontor i Stockholm.

Situasjonen som beskrives i denne rapporten gjelder hovedsakelig perioden 1991–1996. Eierskapskonstellasjoner er imidlertid under stadig endring, slik at noe av det bildet som beskrives i det følgende vil kunne se annerledes ut i dag. Flere kjeder innen varehandelen er for eksempel blitt kjøpt opp av utenlandske selskaper de seneste årene (blant andre Adelsten og Elkjøp). Det samme gjelder foretak i de viktigste industrielle klyngene (som Ulsteingruppen og Hydro Seafood). I en del bransjer er bedrifter nedlagt eller har vært gjennom omfattende restruktureringer med utenlandsk eierskap.

- En relativt stor andel av omsetning og sysselsetting i utenlandsk kontrollerte bedrifter er lokalisert til folkerike og sentrale kommuner.

Når vi studerer regionene utenfor storbyregionene finner vi at utenlandske selskaper særlig lokaliserer seg med virksomhet i de mest sentrale og folkerike kommunene. Dette er som forventet.

Utenlandske investeringer kan være motivert av ønske om markedstilgang. Bedre markedstilgang kan for det første ha sammenheng med at selskapet kommer seg innenfor tollbarrierer eller omgår andre handelshindringer. Bedre markedstilgang kan for det andre bety at selskapet gjør seg mer synlig for kundene eller at det blir lettere å skreddersy løsninger lokalt. For eksempel kan selskapet ha forventninger om å få flere oppdrag fra lokale myndigheter ved å være etablert i Norge. Skal

investeringen være lønnsom, må imidlertid markedet ha en viss størrelse. Det kan også være en fordel å være lokalisert nær sentrale beslutningstakere innen politikk og næringsliv.

Informasjonskostnadene er høyere for utenlandske enn for nasjonale aktører. Språk og kulturforskjeller er barrierer som skal overvinnes. Utenlandske selskaper kan dermed i større grad enn nasjonale aktører være henvist til gode lokale samarbeidspartnere når de skal ta sine lokaliseringsbeslutninger. Etter som det utenlandske selskapet får fotfeste, er det imidlertid ingen grunn til å anta at vurdering av ulike regioner i Norge som lokaliseringsområde skulle være forskjellige fra de vurderingene norske beslutningstakere gjør innen tilsvarende næring.

Når utenlandske bedrifter særlig er å finne i sentrale strøk, har dette også delvis sammenheng med hvilke næringer de investerer i og med etableringsmåte. For eksempel vil lokalisering i mange tilfeller trolig være bestemt av hvor den utenlandske eieren finner en velegnet oppkjøpskandidat. Bedrifter som driver med kompetanseintensiv virksomhet må dessuten lokalisere seg til befolkningsrike og sentrale områder hvor det er god tilgang på kvalifisert arbeidskraft.

- To tredjedeler av sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet utenfor de fire storbyregionene Oslo, Stavanger, Trondheim og Bergen er konsentrert til Oslo-fjordområdet og Agderfylkene.

Utenlandske selskaper lokaliserer seg ikke bare i sentrale og folkerike kommuner, men også utenfor storbyområdene konsentrerer virksomheten seg i sentrale og folkerike kommuner i nærheten av hovedstaden. Bildet varierer noe med næring. For eksempel ligger tre fjerdedeler av arbeidsplassene i utenlandsk kontrollerte varehandelsbedrifter i regioner i Østlandsområdet. Tilsvarende tall for forretningsmessig tjenesteyting og industri er 55% og 47%.

- I 1996 var totalt 15% av arbeidstakere i Norge ansatt i en utenlandsk kontrollert bedrift. Utenom storbyene var andelen kun 9%.

Når vi ser på alle næringer som inngår i vårt datamateriale (dvs olje, bergverk, industri, bygg og anlegg, hotell og restaurant, transport, varehandel, eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting) finner vi at i 1996 er 15% av alle arbeidstakere i Norge ansatt i utenlandsk kontrollerte virksomheter. (Finansnæringen har de senere år fått økt innslag av utenlandsk eierskap. Dessverre inneholder databasen vi har brukt til analysene våre, ikke pålitelige sysselsettingstall for denne næringen.)

Utenom storbyområdene er i gjennomsnitt 9% av arbeidsplassene i utenlandsk kontrollert virksomhet. Det er imidlertid store variasjoner mellom regionene. Vestlandet har bare 5 av 100 arbeidsplasser i majoritetseide utenlandske bedrifter. I Trøndelag og Nord-Norge samt i Hedmark og Oppland er tilsvarende tall 7 av 100 arbeidsplasser. Agderfylkene ligger på landsgjennomsnittet med 15% av de syssel-

satte i utenlandsk kontrollerte bedrifter. Tilsvarende tall for Østfold/Akershus og Buskerud/Vestfold/Telemark er 14%. Med andre ord, i forhold til hvor mange arbeidsplasser som finnes i ulike regioner, er storbyene, Agderfylkene og Østlandsområdet overrepresenterte når det gjelder utenlandsk eierskap.

- Varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og industri har flest arbeidstakere i utenlandsk virksomhet.

I 1996 arbeidet ca 120 000 personer i Norge i bedrifter som var majoritetseid av utlendinger. Over åtte av ti av disse arbeidsplassene var å finne innen industri (38427 sysselsatte), varehandel (33461 sysselsatte) og forretningsmessig tjenesteyting (27929).

Hvor stor betydning utenlandsk eierskap har for sysselsettingen, varierer med næring. I industri og varehandel er for eksempel henholdsvis 15% og 14% av de ansatte å finne i utenlandsk kontrollert virksomhet. Dette er omtrent det samme som gjennomsnittet i næringslivet samlet. Innen forretningsmessig tjenesteyting er imidlertid andelen betydelig høyere og lik 23%. Med andre ord, innen forretningsmessig tjenesteyting er nesten hver fjerde arbeidsplass i Norge å finne i en bedrift som er kontrollert fra utlandet.

I regionene utenfor storbyene er også industri, varehandel og forretningsmessig tjenesteyting de viktigste næringene og svarer til sammen for nesten ni av ti arbeidsplasser. Her er det imidlertid industrien mye viktigere enn de andre to næringene. Industrien svarer alene for 54% av sysselsettingen i utenlandsk kontrollerte bedrifter utenfor storbyområdene.

- Utenlandske eiere er relativt sett like sterkt representerte i de viktigste industrielle klyngene som nasjonale eiere.

Det er i løpet av nittitallet gjennomført flere analyser av hvilke industrielle klynger som finnes i Norge, jf Reve m.fl. (1992) samt Reve og Jakobsen (2001). Forskerne konkluderer med at Norge i dag har tre sterke industrielle miljøer knyttet til henholdsvis sjømat, olje og gass og den maritime næringen.

Når vi ser på sysselsettingen i de tre viktigste industrielle klyngene i Norge i dag, finner vi at i 1996 svarer de for til sammen for 8,5% av sysselsettingen i Norge (dvs. i de næringene vi studerer, se ovenfor). De tre klyngene svarer også for 8,5% av den samlede sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet. Det kan dermed se ut som om utenlandske selskaper lokaliserer seg i de industrielle klyngene på lik linje med andre selskaper. I 1996 er utenlandsk innslag størst i olje og gassklyngen.

Også når det gjelder de industrielle klyngene, lokaliserer de utenlandske eierne mer av virksomheten til storbyområdene enn det andre eiere gjør. For eksempel

ligger 55% av alle arbeidsplassene i den olje og gassklyngen i storbyene (hovedsakelig Oslo og Stavanger). Med utenlandsk eierskap er tilsvarende tall 73%.

Reve og Jakobsen (2001) vurderer IKT-sektoren (informasjons- og kommunikasjonsteknologi) til å ha «svake klyngeegenskaper». Vi finner at utenlandsk andel av sysselsettingen i denne næringen svarer til 25,4% i landet samlet og 20% i regionene utenom storbyene. Dette er en betydelig høyere andel enn det vi finner i så vel de sterke industrielle klyngene som i annen næringsvirksomhet, med unntak av den kompetanseintensive industrien og forretningsmessig tjenesteyting.

- Utenlandske eiere investerer oftere i industribedrifter med høye forsknings- og utviklingsutgifter enn det andre eiere gjør.

I 1996 er totalt nesten 62000 personer sysselsatt i industribedrifter som kan karakteriseres som forsknings- eller kompetanseintensive, dvs at de har relativt høye investeringer til forskning og utvikling i forhold til verdiskapingen. Dette svarer til 24,1% av samlet industrisysselsetting samme år. Nesten tre fjerdedeler av disse arbeidsplassene ligger i regionene utenfor storbyområdene, men da hovedsakelig i forholdsvis sentrale og folkerike kommuner.

I utenlandsk kontrollert virksomhet er hele 38,3% av arbeidsplassene innenfor den forsknings- og kompetanseintensive delen av industrien. Sju av ti arbeidsplasser ligger i distriktene utenfor storbyområdene. Også med utenlandsk eierskap ligger hovedtyngden av den kompetanseintensive industrien i forholdsvis sentrale og folkerike kommuner.

At utenlandske selskaper er betydelige aktører i norsk kompetanseindustri, er ikke et overraskende funn. Internasjonal teori om investeringer på tvers av landegrenser, fokuserer blant annet på at multinasjonale selskaper må ha spesielle fortrinn som gjør dem i stand til å bli slagkraftige utenfor hjemlandet. Blant de fortrinnene som nevnes er spesialutviklet kompetanse og relativt høy satsing på forskning og utvikling.

Foretak innen den kompetanseintensive industrien i Norge, som ABB, Alcatel STK og Siemens er blant de 13 viktigste utenlandske selskapene i Norge, målt i omsetning i 1997. (De andre store selskapene er med unntak av Vesta forsikring og SAS, tilknyttet petroleumsvirksomhet, jf Rusten m.fl. (1999)).

- Utenlandsk kontrollerte bedrifter har økt sin andel av omsetningen i Norge fra 1991 til 1996.

Utenlandsk kontrollerte bedrifter har økt sin andel av omsetningen i Norge innen så vel varehandel, forretningsmessig tjenesteyting som industri.

Økt betydning av utenlandsk eierskap kan ha ulike forklaringer. For det første kan det ha sammenheng med flere utenlandske etableringer (nyetableringer eller

oppkjøp og fusjoner). For det andre kan det ha sammenheng med at utenlandsk kontrollert virksomhet vokser mer enn annen virksomhet.

- Det er ingen signifikant forskjell i omsetningsvekst mellom utenlandske og andre varehandelsbedrifter i perioden 1991–1996.

Når vi ser på bedrifter over en viss størrelse som eksisterer både i 1991 og i 1996 (og som ikke omfattes av fusjoner eller fisjoner i løpet av dette tidsrommet), finner vi at omsetningen i varehandelen ikke har vokst mer i utenlandsk majoritetseide bedrifter enn i andre bedrifter. Økt utenlandsk betydning i varehandelen har altså sammenheng med flere utenlandske etableringer heller enn særlig sterk vekst i eksisterende utenlandsk kontrollerte bedrifter.

I perioden 1991–1996 har nyetableringsaktiviteten i varehandelen vært lavere med utenlandsk eierskap enn ellers. Omtrent en femtedel av arbeidsplassene i utenlandsk majoritetseide bedrifter i 1996 er blitt utenlandsk kontrollert gjennom oppkjøp og fusjoner i løpet av det aktuelle tidsrommet.

- I forretningsmessig tjenesteyting hadde bedrifter som har vært utenlandsk kontrollert både i 1991 og 1996 sterkere omsetningsvekst enn andre bedrifter.

Selv når vi kontrollerer for bedrifter over en viss størrelse, finner vi derimot at omsetningen i forretningsmessig tjenesteyting har vokst mer i utenlandsk majoritetseide bedrifter enn i andre bedrifter. Sterkere omsetningsvekst kan enten ha sammenheng med at utenlandske eiere har investert i bedrifter med stort vekstpotensial i utgangspunktet eller at de driver mer effektivt.

Nyetableringsaktiviteten i utenlandsk kontrollert virksomhet i perioden 1991–1996 har vært noe svakere enn for hele bedriftspopulasjonen. Forretningsmessig tjenesteyting har imidlertid hatt flere nyetableringer enn varehandel og industri.

- Det er ingen signifikant forskjell i omsetningsvekst mellom utenlandske og andre industribedrifter i perioden 1991–1996.

Uavhengig av bedriftens størrelse finner vi ingen forskjeller i omsetningsvekst mellom utenlandsk kontrollerte bedrifter og andre bedrifter i norsk industri i perioden 1991–1996. (Som i varehandel og forretningsmessig tjenesteyting, studerer vi bare bedrifter som eksisterer over hele perioden 1991–1996).

- Regionene utenfor storbyområdene er relativt sett blitt litt viktigere for utenlandsk kontrollerte bedrifter i 1996 enn i 1991.

En relativt høyere andel av omsetningen i utenlandsk kontrollert virksomhet innen varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og industri kan tilskrives regionene uten om storbyene i 1996 enn i 1991. Endringene er imidlertid marginale. Det

har også vært en liten endring mot at større del av virksomheten foregår i litt mindre sentrale kommuner, men også her er endringene så små at det kan skyldes tilfeldige svingninger (vi har her kun sett på varehandel og forretningsmessig tjenesteyting). Utviklingen kan i alle tilfeller vanskelig tolkes som tendenser til desentralisering av virksomheten blant utenlandske eiere. En mer nærliggende tolkning er at i tillegg til å basere mesteparten av aktiviteten sin i storbyområdene samt sentrale og folkerike regioner ellers, utvider utenlandske eiere også virksomheten utover i landet.

Når det gjelder industrisysselettingen i utenlandsk kontrollerte bedrifter, ser vi svake sentraliseringstendenser på tross av at omsetningen i «Distrikts-Norge» har økt relativt mer enn storbyområdene. Dette har sannsynligvis sammenheng med at utenlandsk kontrollert industrivirksomhet i storbyene er noe mer arbeidskraftintensiv enn i landet ellers.

- Det er ingen signifikante forskjeller i sysselsettingsvekst mellom utenlandsk kontrollerte industribedrifter og andre bedrifter.

For industrien har vi også sett nærmere på sysselsettingsutviklingen på nittitallet. (Dette er den eneste næringen med gode sysselsettingsdata for hele perioden.) Der som selskaper har spesielle fortrinn som gjør deres bedrifter mer effektive enn andre bedrifter, kan dette ha to helt motsatte konsekvenser for sysselsettingsutviklingen. For det første vil høyere produktivitet gjerne innebære mindre bruk av arbeidskraft og dermed reduksjon av arbeidsstokken. På den andre siden, kan økt produktivitet med påfølgende økt omsetning føre til behov for flere ansatte.

Vi finner at utenlandsk kontrollerte bedrifter i norsk industri har gjennomsnittlig lavere sysselsettingsvekst enn andre bedrifter. Disse forskjellene er imidlertid ikke signifikante når vi kontrollerer for bransje, lokalisering og bedriftsstørrelse.

- Sysselsettingsvekst og omsetningsvekst i bedrifter som blir kjøpt opp av utenlandske eiere i perioden 1991–1997 er ikke signifikant forskjellig fra andre bedrifter.

Bedrifter som skifter eierskap i perioden fra å være nasjonalt kontrollert til å bli kontrollert av utenlandske eiere, har omsetningsvekst (gjelder for varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og industri) eller sysselsettingsvekst (gjelder for industri) på nivå med andre bedrifter. (Bedrifter som er omfattet av fusjoner og fisjoner er holdt utenfor analysene). Med andre ord ser det ikke ut til at utenlandske eiere har kjøpt seg inn i spesielle vekstbedrifter eller har bidratt til at de oppkjøpte bedriftene har opplevd vekst over gjennomsnittet.

- Distrikts-Norge er fortsatt attraktivt som lokaliseringsområde for utenlandske bedrifter.

Som en oppsummering kan vi for det første slå fast at norske regioner utenfor storbyene fortsatt ser ut til å være interessante som lokaliseringsområder for utenlandsk kontrollert virksomhet. Utenlandske selskaper investerer i de viktigste næringsklyngene på lik linje med norske selskaper. De viktigste industrielle klyngene spiller imidlertid (i alle fall inntil videre) en forholdsvis beskjeden rolle for samlet sysselsetting i Norge, uavhengig av eierskap.

Det er ingen eller små forskjeller i utvikling mellom utenlandsk kontrollerte bedrifter og andre bedrifter når det gjelder omsetningsvekst og sysselsettingsvekst. Dette indikerer at det er bransje og bedriftens størrelse som bestemmer utvikling og ikke hvem som står som eier. Men resultatet kan også indikere at de store norske selskapene har foretaksspesifikke fortrinn på linje med multinasjonale selskaper, hjemmehørende i andre land

Vi finner imidlertid et par viktige forskjeller med hensyn til eierskap; For bedrifter med utenlandsk majoritets-eie er en relativt større andel av sysselsettingen lokalisert til industribedrifter med høye forsknings- og utviklingsutgifter. Utenlandske eiere lokaliserer videre i større grad produksjonen til sentrale og folkerike kommuner enn det nasjonale eiere gjør. Disse forskjellene er til stede, også når vi sammenlikner bedrifter over en viss størrelse. Fordi utenlandsk virksomhet ofte er å finne innen relativt kunnskapsintensiv virksomhet kan lokaliseringsvalgene ha sammenheng med at tilgangen til arbeidskraft med relevant kompetanse er best i sentrale og folkerike kommuner. Utenlandske etableringer foregår ofte gjennom oppkjøp og fusjoner. Lokaliseringsvalgene vil dermed også i noen grad ha sammenheng med hvor de oppkjøpte bedriftene ligger i utgangspunktet. Til sist vil muligens utenlandske selskaper i større grad enn nasjonale aktører foretrekke beliggenhet i nærheten av sentrale beslutningstakere og i områder der det allerede eksisterer et internasjonalt miljø av en viss størrelse.

1 Innledning

I løpet av de seneste tiårene har det vært sterk vekst i investeringer på tvers av landegrensene. Multinasjonale selskaper står bak en stadig større del av produksjon av varer og tjenester i verden. Også i Norge har det vært et økende innslag av internasjonalt eierskap. Utenlandsk eierskap i storbyområdene er inngående beskrevet i Rusten m.fl. (1999). I den foreliggende rapporten ønsker vi hovedsakelig å rette søkelyset mot de resterende regionene i Norge eller det som i Regionalforskningsprogrammet omtales som Distrikts-Norge. Rapporten er tematisk delt i to bolker. Først beskrives fordelingen av utenlandsk virksomhet i Norge på ulike regioner og næringer. Vi ser også på utenlandsk eierskap i de viktigste industrielle klyngene og kompetansebransjer innen industrien. I den andre bolken studerer vi endringer og utvikling på nittitallet.

Generelt er andelen av investeringene som går til storbyregionene Bergen, Oslo, Stavanger og Trondheim høy. Uavhengig av region har imidlertid utenlandskeide virksomheter fått en økt betydning for sysselsetting og omsetning i Norge i løpet av nittiårene. Selv om storbyene generelt er svært viktige lokaliseringsområder for utenlandsk kontrollert virksomhet, var det på 1990-tallet tendenser til at en økende andel av omsetningen i utenlandskeid virksomhet fann sted i andre regioner.

Med bakgrunn i disse observasjonene er det flere spørsmål som stiller seg. For det første; ser vi her tegn til «desentraliseringstendenser»? Bidrar med andre ord utenlandske eiere til vekst i distriktene på bekostning av storbyene eller er det utkantene som blir mer lik sentrale områder, også når det gjelder utenlandske investeringer? For det andre; finner veksten i utenlandskeid virksomhet utenfor storbyene først og fremst sted i sentrale kommuner med høy befolkningstetthet? For det tredje; lokaliserer utenlandske foretak seg særlig innen de industrielle klyngene og bransjer som er kjennetegnet av høyt kompetansenivå? For det fjerde; er veksten høyere i utenlandsk kontrollerte foretak enn i andre foretak eller har den økte andelen utenlandsk eierskap sammenheng med nyetableringer, oppkjøp og fusjoner?

Resten av rapporten er bygd opp som følger; i kapittel 2 gjøres det rede for nyere teori om lokalisering av virksomhet i en global økonomi. Det gis også en nærmere presisering av problemstillinger. Kapittel 3 gir oversikt over datamaterialet, avgrensninger og definisjoner. Kapittel 4 inneholder en beskrivelse av regional næringsvirksomhet i Norge, mens utvikling i bedrifter med ulike former for eierskap er tema for kapittel 5.

2 Teori og problemstillinger

Lokalisering av næringsvirksomhet på tvers av landegrenser er tema for ulike teori-retninger. Jeg skal her fokusere på nyere bidrag innen tre ulike tradisjoner, nemlig lokaliseringsteori, handelsteori og teori om direkte investeringer.¹ Jeg skal deretter kort beskrive særtrekk ved Norge som lokaliseringsområde før jeg presiserer problemstillingene.

2.1 Lokaliseringsteori

La oss starte med lokaliseringsteorien som har sine røtter tilbake til den tyske vitenskapsmannen Weber og hans arbeid fra 1909 «Über der Standort der Industrien». Weber knyttet lokaliseringen av industrivirksomheter til to forhold, tilgang på innsatsfaktorer og markedstilgang. Noen innsatsfaktorer må utnyttes der hvor de er lokalisert i utgangspunktet mens andre er flyttbare. I sistnevnte tilfelle er det lettere å legge produksjonen der de store markedene finnes.

I kjølvannet av Weber fulgte en debatt om transportkostnadenes betydning når det gjelder avstanden til ulike markeder (For en oversikt over denne litteraturen, se for eksempel Chapman og Walker 1991). Med utvikling i ny teknologi og infrastruktur i industrialiserte land er transportkostnader som andel av produksjonskostnader generelt blitt redusert. Men transportkostnader betyr likevel relativt mer for frakt av teknologisk avanserte varer enn for råvarer.

Som vi skal se nedenfor er ressurstilgang og markedstilgang også i dag to sentrale pilarer for lokaliseringsteorien. Andre viktige begreper er agglomerasjon, opphopning og spredning, stordriftsfordeler og komparative fortrinn. Agglomerasjon innebærer at nye virksomheter og/eller nye innbyggere trekkes mot hverandre. Dette stimulerer til framveksten av tettsteder og byer. Bedrifter tiltrekkes for eksempel mot et etablert industriområde fordi det finnes naturressurser, teknologi eller arbeidskraft der. Andre krefter som drar mot sentrum er forekomsten av kjøpere til bedriftens produkter. Kundene kan være husholdninger eller andre bedrifter som

¹ Når eieren har til hensikt å etablere varig økonomisk innflytelse på virksomheten i investeringsobjektet, defineres dette vanligvis som direkte investeringer (Norges Bank 1998, United Nations Investment Report 1998).

er interessert i de underleveransene den nyankomne virksomheten har å by på. De nye bedriftene medfører at tilbudet på ulike varer og tjenester i senteret øker, noe som i neste omgang gjør det aktuelt for andre husholdninger og bedrifter å flytte dit.

På et tidspunkt kan opphopping i sentrum være så høy at det settes i gang krefter mot mer spredning av så vel næringsliv som boliger. For eksempel kan veinettet være overbelastet og bedriftene opplever stadig vekk forsinkelser på grunn av trafikkork. I og med at tomteland er en gitt ressurs, kan det etterhvert bli svært dyrt å skaffe seg husrom sentralt. Lønnskostnadene blir eventuelt relativt høye også for ufaglært arbeidskraft, noe som kan ha med liten mobilitet i arbeidsstyrken å gjøre. Når transportkostnadene er forholdsvis lave, vil det være priser på lite mobile faktorer som påvirker lokaliseringen av produksjonsvirksomhet.² Prisene på lite mobile ressurser bestemmer med andre ord hvilke komparative fortrinn en region har i forhold til andre regioner.

Fujita og Thisse (1996) oppsummerer i en oversikt over litteratur på temaet, nyere lokaliseringsteori til å omfatte tre hovedretninger. For det første er det teorier som ser lokalisering bestemt ut fra eksterne virkninger i ellers perfekte markeder. For det andre er det en tradisjon som fokuserer på stordriftsfordeler og monopolistisk konkurranse. Den tredje teoriretningen konsentrerer seg om strategisk interaksjon mellom konkurrenter i et avgrenset område.

Vektlegging på eksterne virkninger skriver seg tilbake til Alfred Marshall som i 1890 behandlet temaet i sin bok «Principles of Economics».³ I nyere forskning opereres med to ulike former for eksterne virkninger. For det første er det eksterne virkninger som skyldes at teknologi og kunnskap kommer flere til nytte enn de som produserer den. For det andre er det ringvirkninger for underleverandører ved at flere kunder etablerer seg i deres område. Slike ringvirkninger bidrar til agglomerasjon dersom det er stordriftsfordeler i produksjonen av underleveranser. Dette kan også gjelde infrastruktur. For at det skal lønne seg å bygge eller utvide en flyplass må det være et visst antall brukere etablert i området. Jo flere kunder som benytter seg av flyplassen, jo større er sannsynligheten for at det vil lønne seg å etablere den. Tilsvarende gjelder for ulike andre typer innsatsvarer med fallende enhetskostnader i produksjonen.

² Lokaliseringsbeslutninger varierer for øvrig sannsynligvis for små og store foretak. Det finnes en omfattende empirisk litteratur som viser at nyetableringer som oftest oppstår i nærheten av entreprenørens hjem. Det finnes også indikasjoner på at bedrifter etableres der det allerede finnes andre suksessfulle virksomheter (for en oversikt over denne litteraturen, se for eksempel Chapman og Walker 1991).

³ Publisert i 1920.

Med Michael Porter (1990) sitt arbeid «The Competitive Advantage of Nations» kom agglomerasjonsteorien igjen i fokus. Porter viser hvordan industrielle klynger bidrar til et lands konkurransefortrinn og introduserer den såkalte «diamanten» av vilkår som må være til stede for at veksten i en klynge skal bli selvforsterkende. Dette er konkurranseforhold, markedsførhold, faktorforhold og koblinger. Reve og Jakobsen (2001) beskriver hvordan de ulike bestanddelene i «diamanten» bidrar til oppgraderingsmekanismer som igjen bidrar til selvforsterkende vekst i en næringsklynge. Disse oppgraderingsmekanismene er for det første knyttet til kunnskapsspredning og for det andre til stordriftsfordeler i produksjon av underleveranser eller infrastruktur. Med andre ord, dette er de samme mekanismene som fokuseres i agglomerasjonsteorien, se forrige avsnitt. I tillegg vektlegger Reve og Jakobsen innovasjonspress (som følge av konkurranse, krevende kunder og/eller samarbeid mellom kunder og leverandører) som en oppgraderingsmekanisme. Alle tre oppgraderingsmekanismene beskrives som en form for markedssvikt eller positive eksterne effekter; De ulike mekanismene medfører at samlet resultat for klyngen blir bedre enn det den enkelte aktøren forutser ved sine bedriftsøkonomiske kalkyler.

Stordriftsfordeler er også hovedtema for den andre retningen innen lokaliseringsteorien. Er det skalafordeler i produksjonen avtar enhetskostnadene med antall produserte enheter og jo større produksjon, jo mer lønnsomt for eierne. Det betyr at lokaliseringssvalget framkommer i en avveining mellom produksjonskostnader og transportkostnader. Svært høye transportkostnader medfører liknende produksjon flere steder. Med et visst nivå på transportkostnadene oppstår produktdiversifisering og bytte av forholdsvis like produkter mellom regioner. Uten transportkostnader lokaliseres all produksjon i den regionen som har best mulighet for å utnytte stordriftsfordeler.

Den tredje teoritradisjonen går ut på å forklare hvordan bedriftenes strategisk tilpasning kan forklare framveksten av byer og andre sentrale områder. Det finnes to ulike drivkrefter for lokalisering av næringsvirksomhet. Disse drivkreftene er knyttet til behovet for avstand fra – og på samme tid behovet for nærhet til konkurrenter. Ønske om avstand ligger begrunnet i at det er lettere å oppnå monopolpris når man er mer eller mindre alene tilbyder i et område, mens ønske om nærhet ligger i håpet om å kunne kapre kunder fra konkurrenten. Det antas å være et element av monopol uansett hvilken beliggenhet virksomheten har, noe som har ført til bruk av spillteori ved analyser av lokalisering.⁴ Spillteorien forutsetter at det den ene gjør påvirker den andre sine beslutninger. Alternativet til konkurranse er at bedriftene blir enige om samarbeid og avtaler pris eller deling av markedet.

⁴ Et kjent eksempel på en spillteoretisk situasjon er Hotelling (1929) «Stability in Competition» som ble publisert i *Economic Journal* 39, 41–57. Her beskrives to iskremselgere som konkurrerer om kundene på en badestrand.

2.2 Handelsteori

Handelsteorien har tradisjonelt vært opptatt av bytte av varer og tjenester mellom land og det har vært forutsatt at lokalisering av produksjonen i de ulike landene er gitt. Kostnader ved handel mellom land kan være høyere enn kostnader ved handel innen et land. Dette har mellom annet sammenheng med eksistensen av toll, kvota og andre handelshindringer. Mens lokaliseringsteorien har fokusert på bedrifter og næringer innen et land, har altså handelsteorien brukt land som analyseenhet.

Handelsteorien kan også deles i tre tradisjoner. Den første vektlegger tilgang til ressurser og teknologi som viktige faktorer for å forklare hvilke produkter et land framstiller og eksporterer. Den andre tradisjonen fokuserer på forskjeller i markedsstørrelse mellom land, mens den nyeste tradisjonen i stor grad forsøker å se handelsteori og lokaliseringsteori i sammenheng.

Utvikling av handelsteoriene har på mange måter gått hånd i hånd med faktisk utvikling i verdenshandelen. Ved opphevelser av mange politisk skapte handels-hindringer, ved at verden er blitt «mindre» som følge av bedre kommunikasjon og ved at multinasjonale selskaper er blitt viktige aktører når det gjelder så vel produksjon som handel, er det blitt mer hensiktsmessig å se lokaliseringsteori og handelsteori som samme temaområde.

Den tradisjonelle handelsteorien vektlegger en region sine komparative fortrinn i forhold til andre regioner for å forklare handel. Regionen eksporterer det den er relativt flinkst på å produsere, om dette har sammenheng med teknologi eller ressurstilgang.

Observasjoner av stadig større grad av handel mellom forholdsvis like land i forholdsvis like varer (såkalt intra-industri handel) medførte en helt ny tilnærming til handelsteorien på åtti- og nittitallet, se for eksempel Helpman og Krugman (1985). Intra-industri handel ses i sammenheng med stordriftsfordeler og produkt-differensiering i framstillingen av varer og tjenester. To land utvikler forholdsvis parallelle produkter som for eksempel Volvo i Sverige og Volkswagen i Tyskland. Mens noen svensker ønsker å kjøre Volkswagen, foretrekker enkelte tyskere Volvo. Slik oppstår bytte av samme vare, nemlig personbil, mellom de to landene. Teorien om intra-industri handel og stordriftsfordeler impliserer at i autarki er det land med størst hjemmemarked som har best muligheter for å bli store. De vil da ha bedre styrke enn selskaper fra små land når det åpnes opp for handel.

I løpet av det siste tiåret kombinerer forskere (representert ved for eksempel Krugman (1991) Krugman og Venables (1995a, 1995b), Markusen og Venables (1996)) i stor grad nyere handelsteori med klassisk lokaliseringsteori. Markedsstørrelsen er ikke gitt en gang for alle, men skapes i en dynamisk prosess. Multinasjonale selskaper står bak en relativt stor andel av såvel produksjon som handel

i verden. Nyere forskning tar dermed også hensyn til at det er vanskelig å studere spørsmål som angår lokalisering av virksomhet og handel på tvers av landegrenser, uten å også trekke inn slike selskaper.

2.3 Teori om direkte investeringer

Det eklektiske paradigmet (Dunning 1988, 2000) gir et rammeverk for å forstå direkte investeringer. Multinasjonale selskaper må antas å ha fordeler som minst opphever de ulempene som er forbundet med det å produsere i et annet land (hvor man har begrenset kunnskap om markedet, kulturelle forhold og politiske reguleringer). Ifølge det eklektiske paradigmet må tre grunnleggende forutsetninger være tilstede for at slike investeringer skal gjennomføres. For det første må det utenlandske selskapet ha *eierspesifikke* fortrinn framfor landets egne foretak. Slike eierspesifikke fortrinn kan være knyttet til f.eks. merkenavn, teknologi eller ledelseskompetanse. For det andre må det være mer lønnsomt å gjennomføre utenlands ekspansjon gjennom egen produksjon framfor å satse på eksport, lisens- eller kontraktproduksjon. *Internaliseringsgevinster* oppstår som følge av sparing av transaksjonskostnader. For det tredje må det finnes *lokaliseringsmessige* fortrinn knyttet til den regionen der investeringen finner sted for eksempel i form av tilgang på naturressurser, godt utdannet arbeidskraft, teknologi, kjøpekraftig marked, osv. Skatter, infrastruktur, grad av politisk stabilitet spiller også en rolle når det gjelder hvor attraktivt en region er for investeringer.

I internasjonal teori fokuseres det videre på fire ulike motiver for slike investeringer (Dunning 1993). Det første er *ressursmotivet*. Dette kan være knyttet til ønske om å sikre seg naturressurser (som for eksempel energi), arbeidskraft eller teknologi. Det andre er *markedsmotivet*. Foretaket etablerer seg i attraktive og godt betalende markeder enten for å komme «nærmere» kundene eller for å omgå handelshindringer. Det tredje er *effektiviseringsmotivet*. Foretaket velger da å lokalisere virksomheten på spesifikke steder for å utnytte skala- og samproduksjonsfordeler i konsernet. Til sist er det *strategiske motiver*, som for eksempel ønske om oppkjøp av konkurrenter, lokalisering i samme geografiske område som markedslederen og forsøk på å utkonkurrere rivaler gjennom etablering i deres hjemmemarked.

Det vil delvis være overlapp mellom de ulike motivene og foretakenes motiver kan også endre seg over tid. For eksempel kan man tenke seg en svensk produsent av husholdningspapir som etablerer seg i Norge på grunn av god tilgang på billig energi. Investeringen kan altså sies å være motivert av ønske om tilgang til en naturressurs som prises lavere ved produksjon i Norge enn ved produksjon i Sverige.

Samtidig ser det svenske selskapet et kjøpekraftig marked i Norge for sine produkter og at det er viktig å være nær kundene for å etablere seg i deres bevissthet med sitt varemerke, det vil si markedsmotivet er også til stede.

La oss så anta at det finnes flere mindre norske bedrifter innen samme aktivitetsområde, at lønnsomheten i bransjen generelt er lav samtidig som det er store rasjonaliseringsgevinster. Det svenske selskapet etablerer seg da muligens gjennom oppkjøp av en eller flere norske bedrifter i stedet for å bygge en helt ny fabrikk og samlokalisere produksjonen. Med andre ord; effektivitetsmotivet eksisterer parallelt med ressursmotivet og markedsmotivet. Etter noen år er det svenske selskapet muligens blitt eneprodusent av husholdningspapir i Norge, noe som gjør det strategisk interessant som oppkjøpskandidat for andre multinasjonale selskaper innen samme bransje.

2.4 Utviklingstrender

Som jeg var inne på ovenfor, antas multinasjonale selskaper å ha foretaksspesikke fortrinn som gjør at de kan konkurrere effektivt med lokale aktører. Det å komme fra et fremmed land innebærer ulemper blant annet fordi man ikke kjenner lokale forhold like godt som nasjonale produsenter. Det multinasjonale selskapets fortrinn kan være begrunnet i utviklet merkevare, teknologi, kunnskap om produksjon og/eller distribusjon, ledelse eller lignende (Dunning 1988).

Dersom multinasjonale foretak har slike fordeler, vil man forvente at effektiviteten i deres bedrifter er større enn i de nasjonale bedriftene. Dette skulle igjen kunne gi en bedre utvikling i utenlandsk eide bedrifter.

Det finnes en ganske omfattende empirisk litteratur når det gjelder dette spørsmålet og resultatene varierer mye (for en oversikt, se for eksempel Caves 1996). I de fleste analyser får man som resultat at utenlandsk eide bedrifter er mer effektive enn andre, men forskjellene er ofte ikke lenger signifikante når man kontrollerer for bedriftenes størrelse og bransje. Effektivitet måles i mange tilfeller som verdiskaping per ansatt. I tillegg til kapitalinnsatsen vil denne størrelsen også bli påvirket av konkurransen i markedet. Jo lavere konkurranse, jo høyere priser kan produsentene ta og jo høyere blir verdiskapingen, alt annet likt. Det multinasjonale selskapets fortrinn ligger da i å ha utviklet en merkevare, som har få konkurrenter. Større bedrifter er ofte relativt kapitalintensive og jo mer kapital som settes inn for hver arbeider, jo høyere kan arbeidsproduktiviteten forventes å bli. Skalafordele og kapitalintensitet varierer også med bransje.

Grunnen til at det er store avvik mellom resultatene i de foreliggende empiriske arbeider kan være at næringene eller vertslandene er i ulike utviklingsfaser. Dunning og Narula (1996) tematiserer utviklingsforløp for direkte investeringer inn og ut av et land og innfører begrepet «the investment development path» (IDP).

I første fase er inngående investeringer rettet mot naturressurser eller ukvalifisert (relativt billig) arbeidskraft og landet har ingen eller små utgående investeringer. Etter hvert som landet får høyere kjøpekraft, blir inngående investeringer mer markedsorienterte. Slike inngående investeringer erstatter gjerne tidligere import og kan være oppstått som følge av at myndighetene i landet innfører tollbarrierer. Mot slutten av andre fase har hjemlandet begynt å utvikle egne foretak med særskilte fortrinn. Disse foretakene vil så i neste omgang begynne å investere i andre land. I tredje fase er lønnskostnadene steget og det samme er etterspørselen etter varer og tjenester av relativt høy kvalitet. Landets tidligere komparative fortrinn i lavkostnad produksjon avtar og nasjonale selskaper investerer i land på lavere utviklingsstrinn i IDP-forløpet med lavere lønnskostnader enn hjemme. De opprinnelige foretaksspesifikke fortrinnene utenlandsk selskaper hadde begynner å forsvinne fordi nasjonale selskaper har tatt opp konkurransen. Større marked og bedre teknologi vil medføre restrukturering av bransjer for å oppnå økt effektivitet. Det vil være et skifte i motivasjonen for inngående utenlandske investeringer. Investeringene er ikke lenger hovedsakelig motiverte av ønske om importsubstitusjon, men av ønske om å oppnå høyere effektivitet. I næringer, som er dominert av nasjonale selskaper, kan det finne sted strategiske oppkjøp. Nasjonale selskaper tar også selv del i markedsmotiverte investeringer i andre land, delvis med det resultatet at produksjon erstatter tidligere eksport fra hjemlandet. I fjerde fase er omfanget av utgående investeringer større eller lik omfanget av inngående investeringer og veksten i utgående investeringer er høyere enn veksten i inngående investeringer. De eierspesifikke fortrinnene er omtrent de samme i ulike land som har nådd fase fire, intra-industri produksjon vil bli mer og mer vanlig og vil generelt følge tidligere vekst i intra-industri handel. Begge deler vil for en stor del foregå innenfor multinasjonale selskaper.

Fase fem er karakterisert ved at den industrielle strukturen blir mer og mer lik mellom land. Direkte investeringer vil hovedsakelig være motivert av ønske om å oppnå høyere effektivitet og vil være preget av strategiske allianser, fusjoner og oppkjøp. Selskapene vil bli mer transnasjonale, det vil si det er vanskelig å knytte dem til en bestemt nasjon. Det er ikke sikkert at et land gjennomgår alle fem utviklingsfasene og flere faser kan overlappe hverandre i perioder.

Konsekvensene for forskjeller i produktivitet kan tenkes å være som følger: I de to første utviklingsfasene er det utenlandske multinasjonale selskapets foretaksspesifikke fortrinn begrunnet i spesiell produksjonskompetanse, teknologi eller utviklet varemerke. I disse to fasene vil vi da forvente relativt høyere avkastning i

utenlandsk kontrollert virksomhet enn i annen virksomhet. Fra og med tredje fase øker muligens avkastningen generelt for selskapene som følge av strukturrasjonaliseringer og større konsentrasjon i de ulike markedene, men etter hvert som også innenlandske storforetak mer og mer kommer på banen ville vi forvente at det er små forskjeller mellom de ulike eiergrupperingene.

2.5 Norge – en region i Europa

I løpet av det siste tiåret har det skjedd store forandringer i Europa med åpning av grensene mot Øst-Europa, opprettelse og påfølgende utvidelse av EU. Med nedbygging av handelsbarrierer og integrasjon av tidligere nasjonale markeder samtidig som multinasjonale selskaper spiller en stadig viktigere rolle i økonomien, blir det mer og mer interessant å fokusere på direkte investeringer på tvers av landegrensene.

Eksistensen av industrielle miljøer kan her være en vel så viktig lokaliseringsfaktor som størrelsen på markedet – om handelskostnadene er relativt lave. Når handelskostnadene er forholdsvis høye, eller når det er viktig å skreddersy produktene til kundens behov, m.m. vil nærhet til de ulike markedene sannsynligvis være en viktig lokaliseringsfaktor.

I Norge har bosettingsmønsteret i etterkrigstiden vært preget av så vel urbanisering som økt sentralisering. Før det første søkte mennesker, og da særlig ungdom, fra distriktene til byene for å skaffe seg utdanning og arbeid. For det andre var den naturlige befolkningsveksten størst i byene (Pedersen m.fl. 1992). En betydelig andel av de næringene som har hatt størst sysselsettingsvekst, nemlig privat og offentlig tjenesteyting, er hovedsakelig lokalisert til storbyområdene. Mens det var generell nedgang i industrisysselsettingen, opplevde den såkalte kompetanseintensive industrien vekst i sysselsettingen fra 1974–1987. Denne virksomheten, som omfatter farmasi, instrumentindustri, elektronisk industri, transportmiddelindustri, kjemisk/teknisk industri og maskinindustri, var på begynnelsen av nittitallet hovedsakelig lokalisert til urbane strøk (Pedersen m.fl. 1992).

Det er det siste tiåret gjennomført flere analyser av hvilke industrielle klynger som finnes i Norge, jf Reve m.fl. (1992) samt Reve og Jakobsen (2001). Forskerne konkluderer med at Norge i dag har tre sterke industrielle miljøer, knyttet til henholdsvis sjømat, olje og gass og den maritime næringen, mens de vurderer IKT-sektoren (informasjons- og kommunikasjonsteknologi) til å ha «svake klyngeegenskaper». De tre viktigste klyngene og IKT-sektoren er kjennetegnet ved høyere vekst i verdiskaping i perioden 1988–1998 enn resten av norsk næringsliv. Også utviklingen i arbeidskraftens produktivitet har vært høyere enn gjennomsnittet

for annen virksomhet (med unntak av olje og gass som har hatt relativt lav vekst i arbeidsproduktivitet).

2.6 Presisering av problemstillinger

I tråd med internasjonal teori vil vi for det første forvente at utenlandske direkte investeringer trekkes mot de store markedene. For det andre vil vi forvente at med utenlandske eiere er en høyere andel av generelle varer og tjenester rettet mot norske konsumenter som bor i sentrale strøk enn hva tilfellet vil være med nasjonale eiere. Dette har delvis med informasjonskostnader å gjøre. Forskjeller i språk og kultur medfører ekstra utgifter for å kartlegge markedet for en produsent som kommer utenfra i forhold til en som hører hjemme i regionen. Når utenlandske eiere er blitt etablert i Norge og har fått bedre kunnskap om ulike regionale særtrekk, er det imidlertid grunn til å tro at deres lokaliseringsmønster i større grad likner på nasjonale bedrifters lokaliseringsmønster.

For det tredje forventer vi at utenlandske selskaper i stor grad etablerer seg gjennom oppkjøp og fusjoner. Dette fordi fusjoner og oppkjøp er blitt den mest vanlige etableringsformen for multinasjonale selskaper i land som er kommet over de første fasene i industri-utviklingen. For det fjerde vil vi forvente at utenlandske selskaper i forholdsvis stor grad lokaliserer seg innen de industrielle klyngene og innen bransjer med relativt mye FoU-aktivitet.

Dersom multinasjonale selskaper har spesielle fortrinn som nasjonale selskaper ikke har, ville vi videre regne med høyere omsetningsvekst i utenlandsk kontrollerte bedrifter. Når det gjelder sysselsettingsutviklingen, er den vanskeligere å predikere. Mer effektiv organisering av virksomheten kan på den ene siden innebære strukturrasjonaliseringer og nedgang i antall sysselsatte. På den andre siden kan høyere produktivitet medføre at bedrifter går så godt at det blir behov for å utvide staben. Vi forventer imidlertid at Norge er i en av de senere utviklingsfasene i IDP-forløpet (se forrige avsnitt). Det innebærer at nasjonale selskaper har utviklet egne foretaksspesifikke fortrinn som gjør dem i stand til å konkurrere med utenlandske selskaper. Kontrollert for bransje og bedriftens størrelse, skulle dermed ikke eierskap spille noen rolle for omsetningsvekst og sysselsettingsvekst.

Tidligere arbeid viser at sysselsettingen i større grad er å finne i de fire storbyområdene Oslo, Bergen, Stavanger og Trondheim enn i landet ellers når bedriftene er utenlandsk kontrollerte. Dette gjelder så vel olje og bergverk, bygg og anlegg, varehandel, hotell og restaurant, transport som forretningsmessig tjenesteyting. Utenlandsk kontrollerte industribedrifter har, som eneste næring, flere personer sysselsatt utenfor enn i de fire storbyregionene (Rusten m.fl. 1999).

I denne rapporten ser vi først nærmere på hvordan sysselsettingen fordeler seg på næringer og regioner. Vi studerer blant annet den regionale fordelingen av utenlandsk eierskap i de tre viktigste industrielle klyngene dvs sjømat, olje og gass og den maritime næringsklyngen. Deretter fokuserer vi på sentraliseringstendenser på nittitallet. Til sist studeres utviklingen i de tre fastlandsnæringene som har størst grad av utenlandsk eierskap, nemlig industri, varehandel og forretningsmessig tjenesteyting.

Spørsmål som stilles er:

- Hvordan fordeler utenlandskeid virksomhet seg på ulike regioner i Norge?
- Er utenlandsk kontrollerte virksomheter, også utenfor storbyene, hovedsakelig konsentrert til sentrale og folkerike kommuner?
- Lokaliserer utenlandske foretak seg særlig innen de viktigste industrielle klyngene?
- Er utenlandske foretak overrepresentert innen industribransjer med relativt høyt innslag av forskning og utvikling?
- Har tendensene mot sentralisering vært sterkere eller svakere med utenlandsk eierskap enn med nasjonalt eierskap?
- Er omsetningsvekst og sysselsettingsvekst i utenlandsk majoritetside bedrifter høyere enn i andre bedrifter når vi kontrollerer for bransje og størrelse?
- Øker omsetning eller sysselsetting når bedrifter overtas av utenlandske eiere?
- Etablerer multinasjonale selskaper i distriktene seg gjennom oppkjøp og fusjoner eller gjennom nyetableringer?

3 Data, definisjoner og avgrensninger

Direkte investeringer defineres som investeringer der eieren har til hensikt å etablere en varig økonomisk innflytelse på virksomheten i investeringsobjektet (Norges Bank 1998, United Nations World Investment Report 1998). Det er ingen sikker sammenheng mellom eierandel og faktisk kontroll, men vanligvis brukes internasjonalt en grense på 10%. En *direkte investering* innebærer da at en enkelt utenlandsk investor må eie minst 10% av kapitalen i et foretak. I denne rapporten deler vi utenlandske investeringer i to grupper.

I den ene gruppen, som omtales som *utenlandsk kontrollerte* eller *majoritetside* bedrifter, har største eier alene mer enn 50% av aksjene. I den andre gruppen, som

Tabell 1 Største utenlandske eiers eierandel i næringsvirksomhet med utenlandsk kapital. 1996

Antall virksomheter med utenlandsk eierandel 10–50%	
Industri	466
Varehandel	912
Forretningsmessig tjenesteyting	420
Antall virksomheter med utenlandsk eierandel >50% og <100%	
Industri	103
Varehandel	280
Forretningsmessig tjenesteyting	163
Antall virksomheter med utenlandsk eierandel =100%	
Industri	636
Varehandel	2647
Forretningsmessig tjenesteyting	775
Sum antall virksomheter med utenlandsk eierandel ≥10%	
Industri	1205
Varehandel	3839
Forretningsmessig tjenesteyting	1358
Gjennomsnittlig eierandel i foretak med utenlandsk kapital	
Industri	49,8%
Varehandel	76,4%
Forretningsmessig tjenesteyting	65,5%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (SIFON)

omtales som *minoritetseide* bedrifter, er eierandelen 50% eller lavere.⁵ Det er ikke satt noen nedre grense for hvor lav eierandelen kan være i minoritetseide bedrifter.

Vi omtaler altså bedrifter som kontrollert av utenlandske interesser først når en enkelt utenlandsk eier har mer enn 50% av aksjene. I praksis er det slik, at mye av den direkte eide utenlandske kapitalen faktisk er majoritetseid av en enkelt eier.

Fra tabell 1 framgår, at gjennomsnittlig eierandel i bedrifter med utenlandsk kapital er forholdsvis høy. Utenlandske eiere ønsker svært ofte å ha full kontroll med bedriftene de investerer i. Rundt halvparten til to tredjedeler av virksomhetene med utenlandsk kapital er heleide av en eier, jf tabell 1.

Egne beregninger er gjort med bakgrunn i ulike databaser fra Statistisk sentralbyrå; Statistikk over internasjonale foretaksetableringer og næringsvirksomhet (SIFON), Bedrifts- og foretaksregisteret (BOF) for perioden 1991–1996 og Industristatistikk 1990–1997.

SIFON omfatter norske aksjeselskaper der hele eller deler av aksjekapitalen er på utenlandske hender, filialer i Norge av utenlandske foretak og norske datterselskaper (bare aksjeselskaper) i disse to gruppene. SIFON-registeret inneholder for perioden fra og med 1991 blant annet opplysninger om foretaksnummer, konsernnummer, foretakstype, femsifret næringskode, landkode, kommunekode, samlet aksjekapital til pålydende- og børsverdi samt aksjekapital eid av utlendinger. Alle morselskaper som er helt eller delvis utenlandsk eid og alle norske aksjeselskaper hvor morselskapet direkte eller indirekte eier mer enn halvparten av aksjekapitalen er omfattet av SIFON-registeret. Dersom et morselskap og et datterselskap eier mer enn halvparten i et tredje foretak, inngår dette også i statistikken så lenge foretaket ligger i Norge. Konsernselskaper lokalisert i utlandet omfattes imidlertid ikke av denne databasen.

Datterselskapene får tilordnet samme utenlandske eierandel som morselskapene. Dersom et foretak hvor største utenlandske eier har 10%, har et datterselskap i Norge, regnes dette datterselskapet å tilhøre den gruppen foretak der største utenlandske eier har 10% av aksjene. Dette er uavhengig av morselskapets eierandel i datterselskapet (som imidlertid alltid er minst 50%).

I praksis er det ikke sikkert at landkoden i SIFON-registeret viser i hvilket land eier faktisk er hjemmehørende. Dette er tilfellet når det opprettes eierkjeder. Nordmenn eller norske selskaper kan dessuten operere gjennom selskaper lokalisert i utlandet, som igjen investerer i Norge.

Opplysninger om alle *aksjeselskaper*, registrert i SSBs Bedrifts- og foretaksregister (BOF) er for vår undersøkelse koplet mot opplysninger i SIFON. Bedrifts- og foretaksregisteret inneholder opplysninger om antall sysselsatte og omsetning i de

⁵ Men også det vi her definerer som minoritetseide bedrifter kan i praksis ha utenlandsk majoritetseierskap ved at flere utenlandske selskaper *til sammen* eier mer enn 50% av aksjene.

enkelte bedriftene. Dataene hentes hovedsakelig fra arbeidsgiverregisteret til Rikstrygdeverket, Skattedirektoratets merverdiavgifts-mannfall (Momsregisteret) og statistiske undersøkelser (næringsundersøkelsen, bygg- og tjenestetatistikken og industristatistikken).

Sysselsettingstallene omfatter alle som arbeider i bedriften, også eiere, bedriftsledere og ansatte styremedlemmer. Rapporterte sysselsatte for ett gitt år beregnes som et gjennomsnitt av antall sysselsatte på 5 ulike tidspunkt i løpet av året. Opplysningene om antall sysselsatte innen finans og forsikringsnæringen er svært mangelfulle. Vi velger dermed å se bort fra disse næringene i rapporteringen av sysselsettingsdata. Mens det for 1996 opplyses om antall sysselsatte i alle næringer, rapporteres i 1991 delvis årsverk. Sammenlikning av sysselsetting mellom 1991 og 1996 er bare hensiktsmessig for industrinæringer, da det kun er i denne næringen at definisjonen på sysselsetting er den samme begge år. Av næringer som ikke inkluderes i studien er ellers:

- Fiske og fangst (NACE 5) (med unntak av fiske når vi beskriver sjømatklyngen).
- Jordbruk og skogbruk (NACE 1–2/ISIC 11–12)
- Elektrisitets-, gass- og dampforsyning (NACE 40–41/ISIC 41–42)
- Post og telekommunikasjoner (NACE 64/ISIC 72) (med unntak av telekommunikasjon når vi beskriver IKT-klyngen)
- Offentlig, sosial og privat tjenesteyting (NACE 75–99/ISIC 91–95)

For analyser av sysselsettingsutvikling i industrien er Industristatistikken koblet med SIFON. Det er litt avvik i samlet sysselsetting i denne næringen mellom de to databasene, BOF og Industristatistikk. Det har sammenheng med at Statistisk sentralbyrå jevnlig oppdaterer databasene sine og foretar rettinger ut fra opplysninger om bedrifter som er nedlagt, mv. Ajourføringen gjennomføres ikke samtidig for alle databaser. Ifølge BOF har vi dermed at 255 907 personer er sysselsatte i industrien i 1996, mens tilsvarende tall basert på Industristatistikken er 281 947.

I 1994 ble standard for næringsgruppering endret fra ISIC-koder til NACE-koder.⁶ For å ta hensyn til disse endringene, har vi ved sammenlikninger mellom omsetning i 1991 og 1996 tatt ut NACE-kodene 50200, 52710, 52720, 52730 og 52740 fra gruppen varehandel i 1996. Disse bransjene var en del av næring 9 i 1991 og var ikke omfattet av vårt datamateriale dette året. Andre endringer i næringskoder har ikke konsekvenser for våre analyser.

For beskrivelse av utenlandsk eierskap utenom storbyområdene Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim er fylkene gruppert i regioner. Kommunene grupperes

⁶ For nærmere beskrivelse, se Statistisk sentralbyrå (1994a).

dessuten, basert på en kombinasjon av tre ulike kriterier; sentralitet, næringsstruktur og bosettingstetthet med bakgrunn i Statistisk sentralbyrås *Standard for kommuneklassifisering* (Statistisk sentralbyrå 1994b). Når det gjelder storbyene Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim med tilhørende forstadskommuner, bruker vi samme inndeling som i Rusten m.fl. 1999. Liste over hvilke kommuner som inngår i de ulike storbyområdene finnes i vedlegg 1. På grunn av kommunesammenslåinger i 1992 og 1994, har enkelte bedrifter fått endret kommunenummer i 1996 i forhold til det kommunenummeret de var registrert med i 1991. Dette har vi ikke tatt hensyn til. For nærmere dokumentasjon over kommunesammenslåinger henvises til publikasjonen «Regionale inndelinger» utgitt av Statistisk sentralbyrå i 1999. Det vises til Rusten m.fl. (1999) for nærmere beskrivelse av SSBs databaser som brukes i våre analyser.

Bedriftene er tilordnet industrielle klynger i samsvar med de definisjonene som er brukt i prosjektet «Et verdiskapende Norge» ved Handelshøyskolen BI. For en nærmere beskrivelse, se Benito m.fl. (2000), Fjeldstad m.fl. (2000), Jakobsen m.fl. (2000) og Kopp m.fl. (2000).

4 Regional fordeling av næringsvirksomhet i Norge

I dette kapittelet skal vi ta for oss følgende spørsmål (jf kapittel 2.6):

- Hvordan fordeler utenlandskeid virksomhet seg på ulike regioner i Norge?
- Er utenlandsk kontrollerte virksomheter, også utenfor storbyene, hovedsakelig konsentrert til sentrale og folkerike kommuner?
- Tiltrekker industrielle klynger i særlig grad til seg utenlandske eiere?
- Er utenlandsk kontrollert virksomhet særlig å finne innen industribransjer med relativt høye investeringer i forskning og utvikling?

Vi starter med å beskrive fordeling av ulike næringer på storbyområdene og landet ellers. Deretter ser vi mellom annet nærmere på lokalisering av utenlandsk kontrollert virksomhet i forhold til befolkningstetthet, sentralitet og industrielle klynger. Forskjeller i lokalisering mellom utenlandsk kontrollerte bedrifter og bedrifter med andre eiere drøftes.

Tre næringer, nemlig industri, varehandel og forretningsmessig tjenesteyting studeres deretter mer inngående. Dette er de næringene som har størst innslag av utenlandsk eierskap i Norge, når vi ser bort fra petroleumsvirksomheten. Også her ser vi nærmere på forskjeller i eierskap mellom regioner, og drøfter dette i forhold til sentralitet og befolkningstetthet.

4.1 Lokalisering av utenlandsk virksomhet i storbyområdene og landet ellers

Generelt er en stor del av arbeidsplassene i Norge i dag å finne i storbyområdene Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim. Tabell 2a viser sysselsetting fordelt på storbyregionene og «Distrikts-Norge» for ulike næringer. Majoritetseide utenlandske bedrifter sammenliknes med alle bedrifter for hver region og næring. Olje og bergverk, industri, varehandel, forretningsmessig tjenesteyting, bygg og anlegg, hotell, restaurantnæringen og transport til sammen sysselsetter nesten 830 000 mennesker i Norge i 1996, jf tabell 2. Fra tabell 2 ser vi videre at 45% av de sysselsatte er å finne i Oslo, Stavanger, Bergen eller Trondheim. Mest markant er bildet innen

forretningsmessig tjenesteyting.⁷ Her er to tredjedeler av arbeidsplassene i de fire storbyområdene. Innen varehandel gjelder det halvparten av sysselsettingen, mens i industrien ligger kun 30% av arbeidsplassene i storbyområdene, jf tabell 2.⁸

Tabell 2 Sysselsetting fordelt på næring og region 1996

	Storbyområdene		Landet ellers		Sum	
	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter
Olje og bergverk (NACE 10–14)	9840	2545	8140	1374	17980	3919
Industri (NACE 15–37)	75729	15040	180178	23387	255907	38427
Bygg og anlegg (NACE 45)	34315	5208	48504	2701	82819	7909
Varehandel (NACE 50–52)	122277	26292	121788	7169	244065	33461
Hotell og restaurant (NACE 55)	26284	3493	29227	870	55511	4363
Transport (NACE 60–63)	23541	2804	29065	1173	52606	3977
Forretningsmessig tjenesteyting (NACE 70–74)	79924	21522	40572	6407	120496	27929
Sysselsetting i alt	371910	76904	457474	43081	829384	119985
Prosentvis fordeling på regioner for hver næring og eiergruppe						
Olje og bergverk (NACE 10–14)	55%	65%	45%	35%	100%	100%
Industri (NACE 15–37)	30%	39%	70%	61%	100%	100%
Bygg og anlegg (NACE 45)	41%	66%	59%	34%	100%	100%
Varehandel (NACE 50–52)	50%	79%	50%	21%	100%	100%
Hotell og restaurant (NACE 55)	47%	80%	53%	20%	100%	100%
Transport (NACE 60–63)	45%	71%	55%	29%	100%	100%
Forretningsmessig tjenesteyting (NACE 70–74)	66%	77%	34%	23%	100%	100%
Sysselsetting i alt	45%	64%	55%	36%	100%	100%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

⁷ Vi bruker i hele notatet forkortelsen «forretningsmessig tjenesteyting» for «forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift».

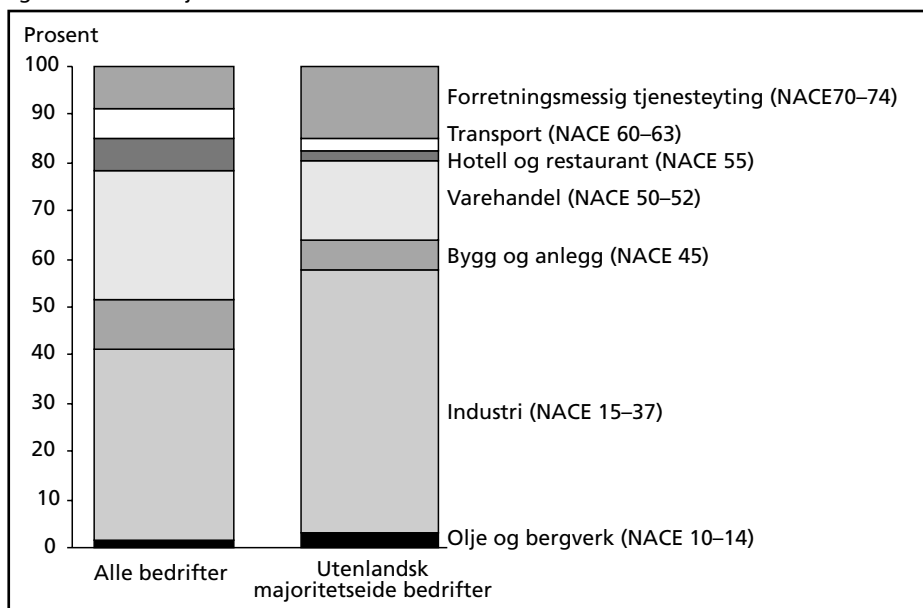
⁸ Over seks av ti arbeidsplasser i storbyområdene er å finne i Osloregionen (Rusten m.fl. 1999).

Når bedriftene er utenlandsk kontrollerte, er fordelingen mellom regionene annerledes enn ellers. Totalt er 64% av arbeidsplassene lokalisert til storbyområdene i majoritetside utenlandske bedrifter, mens disse områdene altså samlet sett hatt 45% av sysselsettingen. I typisk kundeorienterte næringer som varehandel, hotell og restaurant, transport og forretningsmessig tjenesteyting ligger mellom 71% og 80% av arbeidsplassene i utenlandsk kontrollerte bedrifter i Oslo, Bergen, Stavanger eller Trondheim. Tilsvarende tall for alle bedrifter samlet er mellom 45% og 66%, jf tabell 2.

Industrien står for over 54% av arbeidsplassene i utenlandsk kontrollert virksomhet i distriktene, mens generelt er knapt 40% av arbeidsplassene i distriktene i denne næringen, jf figur 1.⁹ Dette kan ha sammenheng med flere forhold.

For det første er investeringer i industrien delvis mye mer kapitalkrevende enn investeringer i varehandel og forretningsmessig tjenesteyting. Spesielt gjelder dette den ressursorienterte norske industrien, som for eksempel produksjon av alumi-

Figur 1 Sysselsetting i distriktene utenom storbyområdene fordelt på næringer. Alle bedrifter og utenlandsk majoritetseide bedrifter

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

⁹ Selv om industrien betyr relativt mye når det gjelder sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet utenfor storbyområdene, sysselsetter likevel de utenlandsk kontrollerte industribedriftene flere av sine ansatte i storbyområdene enn det andre bedrifter gjør, se tabell 2. Dette tilsynelatende paradoksale resultatet har ganske enkelt sammenheng med at utenlandsk kontrollerte bedrifter innen andre næringer har relativt liten sysselsetting utenfor storbyområdene.

nium eller treforedling. Lokalt/regionalt kan det ofte være vanskelig å reise tilstrekkelig med kapital. Videre er også disse bedriftene relativt lite mobile. Lokaliseringen av utenlandsk virksomhet i industrien er derfor muligens i større grad bestemt av hvor oppkjøpskandidatene ligger i utgangspunktet enn hva som er tilfellet i mer mobile næringer.¹⁰ Sagt på en annen måte; det er lettere for et utenlandsk selskap å flytte en oppkjøpt varehandelsbedrift i Namsos til Trondheim enn det er å flytte et aluminiumsverk fra et tettsted på Vestlandet til Bergen.¹¹

4.2 Sysselsetting, folketall og sentralitet

I det følgende skal vi se litt nærmere på hvilken betydning sentralitet og befolkningstetthet har for omfanget av utenlandsk eierskap. Hver tredje nordmann bor i storbyområdene Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim. I gjennomsnitt for hele landet er nesten hver femte innbygger sysselsatt i de næringene vi retter søkelyset mot, dvs. olje og bergverk, industri, varehandel, forretningsmessig tjenesteyting, bygg, anlegg, hotell, restaurant eller transport. I storbyene utgjør sysselsettingen i disse næringene om lag hver fjerde innbygger, jf tabell 3. Tilsvarende tall for resten av landet er rundt hver sjettede innbygger. Storbyene har med andre ord mer av næringsvirksomheten enn det folketallet relativt sett skulle tilsi.

Andelen av befolkningen som arbeider i utenlandsk kontrollerte bedrifter er 2–3 ganger så høy i Oslo- og Stavanger-regionen som i de andre storbyregionene og 3–7 ganger høyere enn i de andre regionene, jf tabell 3. Dette kan både ha sammenheng med at utenlandske investeringer i særlig grad er motiverte av størrelsen på – og tilgangen til markedet, men også med det faktum at transaksjonskostnader vil kunne være særlig høye for utenlandske selskaper som etablerer seg i Norge. Ved å konsentrere produksjon og eventuelt salg til de mest folkerike områdene, vil selskapet kunne minimalisere slike kostnader.

Før vi beskriver de enkelte regionene ytterligere skal vi se litt nærmere på hvordan sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet fordeler seg på kommuner med ulik grad av sentralitet og befolkningstetthet. Vi fokuserer på distriktene utenom Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim.

¹⁰ *Omfanget* av investeringene kan være påvirket av hvor interessante oppkjøpskandidater som finnes. I norsk industri er flere store bedrifter kontrollert av Staten eller nasjonale interessegrupper.

¹¹ «Flytte» kan her også bety nedleggelse på et sted og nyetablering et annet sted. Jo høyere grunnlagsinvesteringene er jo mer koster det naturligvis å omlokalisere virksomheten.

Tabell 3 Folketall og sysselsetting fordelt på region og eiergrupper. 1996*

	Befolkning	Sysselsetting	Sysselsetting som prosentvis andel av befolkning	
			Alle bedrifter	Utenlandsk majoritetsede bedrifter
Trondheim-regionen	160076	32084	20,0%	2,4%
Bergen-regionen	273929	58023	21,2%	2,8%
Stavanger-regionen	182193	54017	29,7%	6,0%
Oslo-regionen	833678	227786	27,3%	6,6%
Østfold/Akershus	348562	50941	14,6%	2,0%
Hedmark/Oppland	368436	49118	13,3%	1,0%
Buskerud/Vestfold/Telemark	600373	107762	17,9%	2,4%
Agderfylkene	252162	41811	16,6%	2,4%
Vestlandet	680803	114695	16,9%	0,8%
Trøndelag og Nord-Norge	692502	88475	13,5%	0,9%
I alt	4392714	824712	18,8%	2,7%

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* For alle tabellene i dette notatet gjelder at summering av prosenter ikke alltid gir 100 på grunn av avrundinger.

Se vedlegg 1 for hvilke kommuner som inngår i storbyregionene. For øvrig er storbyregionene inngående beskrevet i Rusten m.fl. (1999), blant annet i vedlegg 5 tabellene 3a-3d.

Jo mer sentral og jo høyere befolkningstetthet en kommune har, jo høyere er andelen av sysselsettingen som er å finne i utenlandsk kontrollert virksomhet. Unntak er olje og bergverk. To tredjedeler av sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet er lokalisert til sentrale, blandede tjenesteytings- og industrikommuner eller sentrale tjenesteytingskommuner (klasse 5 og 7). I disse kommunene er nesten 13% av sysselsettingen i majoritetsede utenlandske bedrifter, mens andelen i de mindre sentrale kommunene er henholdsvis 3,1% og 6,8%.¹²

Innen industri og forretningsmessig tjenesteyting utgjør sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet mellom 18% og 20% av total sysselsetting i kommuner med høy sentraliseringsgrad, jf tabell 4 (på neste side).

Med andre ord – vi får bekreftet inntrykket fra sammenlikning mellom storbyregionene og landet ellers, at utenlandske selskaper foretrekker områder med relativt konsentrert og høy befolkning.

¹² Til sammenlikning er andelen av de sysselsatte som arbeider i utenlandsk kontrollerte bedrifter i Oslo i gjennomsnitt 24%, i Stavanger 20%, i Bergen ca 13% og i Trondheim ca 12%, jf Rusten m.fl. 1999.

Tabell 4 Sysselsetting 1996 fordelt på næring, kommunenes grad av sentralitet og eierskap i regionene utenfor storbyområdene

Standard for kommune-klassifisering*	Klasse 1–2		Klasse 3–4 og 6		Klasse 5 og 7	
	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter
Olje og bergverk (NACE 10–14)	4196	499	2648	788	1296	87
Industri (NACE 15–37)	19710	723	77999	7290	82469	15374
Bygg og anlegg (NACE 45)	5576	150	18931	904	23997	1647
Varehandel (NACE 50–52)	8462	...	43716	1359	69610	5747
Hotell og restaurant (NACE 55)	3743	...	12786	294	12698	573
Transport (NACE 60–63)	3513	...	11612	99	13940	1065
Forretningsmessig tjenesteyting (NACE 70–74)	2344	...	14702	1671	23526	4685
Sysselsetting i alt	47544	1487	182394	12405	227536	29178
Sysselsetting i majoritetseide bedrifter som prosentvis andel av hver næring og kommunegruppe						
Olje og bergverk (NACE 10–14)	100%	11,9%	100%	29,8%	100%	6,7%
Industri (NACE 15–37)	100%	3,7%	100%	9,4%	100%	18,6%
Bygg og anlegg (NACE 45)	100%	2,7%	100%	4,8%	100%	6,9%
Varehandel (NACE 50–52)	100%	...	100%	1,3%	100%	8,3%
Hotell og restaurant (NACE 55)	100%	...	100%	2,3%	100%	4,5%
Transport (NACE 60–63)	100%	...	100%	0,9%	100%	7,6%
Forretningsmessig tjenesteyting (NACE 70–74)	100%	...	100%	11,4%	100%	19,9%
Sysselsetting i alt	100%	3,1%	100%	6,8%	100%	12,8%

Kilde: Egne beregninger basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

* Klasse 1: Primærnæringskommuner. Klasse 2: Blandede landbruks- og industrikommuner. Klasse 3: Industrikommuner (ensidige og flersidige). Klasse 4: Mindre sentrale, blendede tjenesteytings og industrikommuner. Klasse 5: Sentrale, blendede tjenesteytings- og industrikommuner. Klasse 6: Mindre sentrale tjenesteytingskommuner. Klasse 7: Sentrale tjenesteytingskommuner.

For få observasjoner til at tall kan publiseres er merket med ...

Tabell 5 viser betydningen av utenlandsk eierskap, målt som andel av de sysselsatte som arbeider i majoritetseide og minoritetseide utenlandske bedrifter i de ulike regionene. I gjennomsnitt sysselsetter utenlandsk kontrollerte bedrifter 9,4% av totalt antall sysselsatte i distriktene utenfor storbyene.

I Buskerud/Vestfold/Telemark, Agder-fylkene og Østfold/Akershus arbeider imidlertid 14–15% av de sysselsatte i bedrifter med utenlandsk majoritetseid kapital. I de øvrige regionene er tilsvarende andel 5–7%. Bildet varierer med næring, noe vi kommer nærmere tilbake til nedenfor. I gjennomsnitt er 15,1% av arbeidsplassene i distriktene å finne i minoritetseide utenlandske bedrifter, jf tabell 5. Dette er omtrent tilsvarende gjennomsnittet for storbyområdene samlet.

Til sammen er to tredjedeler av sysselsettingen i majoritetseide utenlandske bedrifter lokalisert til Buskerud/Vestfold/Telemark, Agder-fylkene og Østfold/Akershus. Dette er de samme regionene som har relativt høy andel sysselsatte i utenlandske majoritetseide bedrifter, jf figur 2 (på neste side).

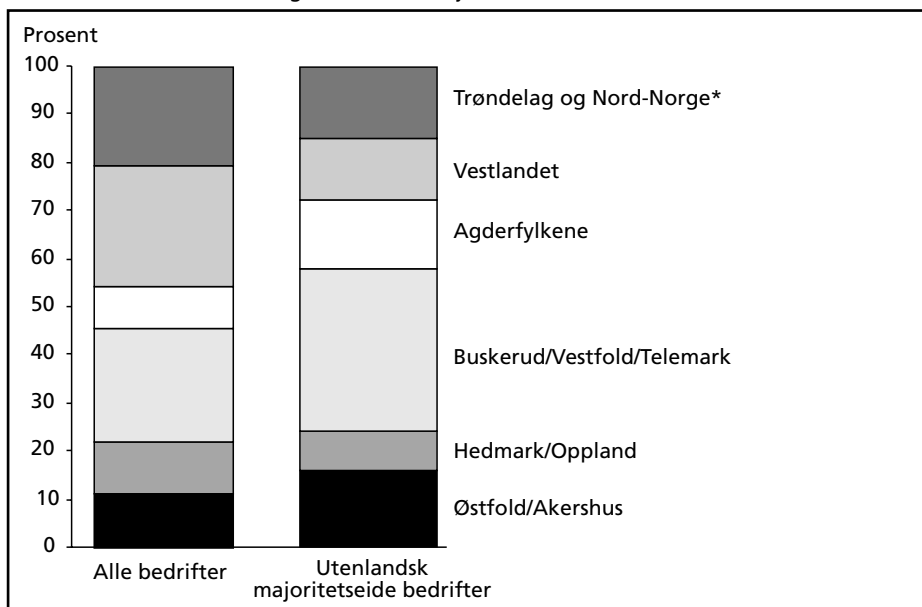
Tabell 5 Sysselsetting utenfor storbyområdene fordelt på region og eier 1996. Samlet (NACE 10–14, 15–37,45, 50–52, 55,60–63, 70–74)

	Alle bedrifter	Uten utenlandsk eierskap	Utenlandsk minoritetseide bedrifter	Utenlandsk majoritetseide bedrifter
Østfold/Akershus	50941	34526	9536	6879
Hedmark/Oppland	49118	38275	7328	3515
Buskerud/Vestfold/Telemark	107762	75411	17702	14649
Agderfylkene	41811	29646	6076	6089
Vestlandet	114695	90874	18334	5487
Trøndelag og Nord-Norge	93147	76644	10041	6462
I alt	457474	345376	69017	43081
Sysselsetting i ulike eierskapsgrupper som prosentvis andel av total sysselsetting, fordelt på ulike regioner og landet samlet				
Østfold/Akershus	100%	67,8%	18,7%	13,5%
Hedmark/Oppland	100%	77,9%	14,9%	7,2%
Buskerud/Vestfold/Telemark	100%	70,0%	16,4%	13,6%
Agderfylkene	100%	70,9%	14,5%	14,6%
Vestlandet	100%	79,2%	16,0%	4,8%
Trøndelag og Nord-Norge	100%	82,3%	10,8%	6,9%
I alt	100%	75,5%	15,1%	9,4%

Kilde: Egne beregninger basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

* I alle tabellene unntatt tabell 3 inkluderes Svalbard, Spitsbergen og Soddelen i Trøndelag og Nord Norge.

Figur 2 Sysselsetting i ulike regioner utenom storbyområdene (NACE 10–14, 15–37,45, 50–52, 55,60–63, 70–74) 1996 Alle og utenlandsk majoritetseide bedrifter

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

Før vi studerer enkelte næringer kan vi altså som en første oppsummering slå fast at utenlandsk eierskap i regionene utenom storbyområdene hovedsakelig er konsentrert til sentrale kommuner med relativt høy befolkningstetthet i Sør-Norge.

4.3 Utenlandsk eierskap i de industrielle klyngene

Både på begynnelsen og slutten av nittitallet er det gjennomført analyser av hvilke industrielle klynger som finnes i Norge, jf Reve m.fl. (1992) samt Reve og Jacobsen (2001). Forskerne konkluderer med at Norge i dag har tre sterke industrielle miljøer, knyttet til henholdsvis sjømat, olje og gass og den maritime næringen.

Så vel sjømat som olje og gass klyngen har utviklet seg på grunnlag av god tilgang på naturressurser. Norge har også tidligere hatt forholdsvis sterke industrielle miljøer innen metall og papirproduksjon. Dette er næringer som oppstod med basis i lokale råvarer og rikelig energitilgang.

Historien om utenlandske investeringer i Norge er historien om investeringer i ressursbaserte næringer. Norge hadde ved forrige århundreskifte verken penger eller kunnskap nok til å utvikle sine komparative fortrinn. Ved oppbygging av

petroleumsvirksomheten på norsk sokkel, var utenlandsk kapital og kompetanse igjen etterspurt. Ved siste århundreskiftet er utenlandske investeringer innen produksjon av basis metaller, papir og papp redusert og virksomheten er i stor grad overtatt av nasjonale selskaper.

Når vi ser på sysselsettingen i de tre viktigste industrielle klyngene, finner vi at i 1996 svarer de til sammen for 8,5% av sysselsettingen i Norge (i de næringene vi studerer, se ovenfor). I utenlandsk kontrollerte bedrifter svarer de tre klyngene også til 8,5% av sysselsettingen. Det kan dermed se ut som om utenlandske selskaper lokaliserer seg i de industrielle klyngene på lik linje med andre selskaper. I 1996 er utenlandsk innslag størst i olje og gassklyngen.¹³

Utenlandske selskaper lokaliserer også innen disse tre klyngene forholdsvis mer av aktiviteten til storbyene enn det andre eiere gjør. For eksempel ligger 55% av alle arbeidsplassene i olje og gass klyngen i storbyene (hovedsakelig Oslo og Stavanger). For bedrifter med utenlandsk eierskap er tilsvarende tall 73%, se tabell 6.

Reve og Jakobsen (2001) vurderer IKT-sektoren (informasjons- og kommunikasjonsteknologi) til å ha «svake klyngeegenskaper». Vi finner at utenlandsk andel av sysselsettingen i denne næringen svarer til 25,4% i landet samlet og 20% i re-

Tabell 6 Sysselsetting 1996 fordelt på regioner, eiergrupper og industrielle klynger

Industrielle klynger	Storbyområdene		Landet ellers		Sum	
	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter
Petro	20016	5702	16275	2116	36291	7818
Maritim	6394	656	20444	1095	26838	1751
Sjømat	2727	203	15350	574	18077	777
Annen næringsvirksomhet	342773	70343	405405	39296	748178	109639
Sysselsetting i alt	371910	76904	457474	43081	829384	119985
Prosentvis fordeling på regioner for hver næring og eiergruppe						
Petro	55%	73%	45%	27%	100%	100%
Maritim	24%	38%	76%	62%	100%	100%
Sjømat	15%	26%	85%	74%	100%	100%
Annen næringsvirksomhet	46%	64%	54%	36%	100%	100%
Sysselsetting i alt	45%	64%	55%	36%	100%	100%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

¹³ Nutreco's nylig gjennomførte oppkjøp av Hydro Seafood har bidratt til å øke utenlandsk eierskap innenfor sjømat siden 1996.

gionene utenom storbyene. Dette er en betydelig høyere andel fremmed eierskap enn det vi finner i så vel de sterke industrielle klyngene som i annen næringsvirksomhet, med unntak av den kompetanseintensive industrien og forretningsmessig tjenesteyting.¹⁴

Selv om industrielle klynger kan vokse uten «hjelp» fra utenlandsk kapital og kompetanse, kan på senere tidspunkt i utviklingen utenlandske selskaper se det som en strategisk interessant investering å lokalisere seg innenfor klyngen. For det første kan slike miljøer tilby tilgang til nyutviklet kunnskap og innovasjoner. For det andre kan veksten i en klynge gjøre det lønnsomt å etablere seg der siden det kan gi nærhet til viktige underleverandører eller kunder. For det tredje vil enkelte av aktørene i klyngen representere gode oppkjøpskandidater med tanke på å vinne større deler av et marked.

4.4 Lokalisering av varehandelsbedrifter

Etter denne generelle gjennomgangen av regionale variasjoner og utviklingen innenfor de industrielle klyngene sjømat, olje og gass og maritim sektor vil vi gå nærmere inn på de tre viktigste næringssektorene når det gjelder majoritetside utenlandske bedrifter. Vi starter med å ta for oss utenlandsk eierskap i varehandel utenfor storbyregionene, før vi fortsetter med forretningsmessig tjenesteyting og industri.

I distriktene utenom storbyområdene arbeider til sammen nesten 122 000 personer i varehandelen i 1996. Tabell 7 viser hvordan sysselsettingen fordeler seg på regioner og eiergrupper. I gjennomsnitt for distriktene er 5,9% av de sysselsatte ansatt i bedrifter som er kontrollert av utenlandske eierinteresser. Med hensyn til utenlandsk eierskap, er mønsteret for øvrig noe annerledes når det gjelder varehandel enn når det gjelder gjennomsnittet for alle næringer, jf tabell 5. Østfold/Akershus og Buskerud/Vestfold/Telemark markerer seg riktig nok igjen med relativt høy andel av de sysselsatte i utenlandsk kontrollert virksomhet (9% og 9,4%). I Agderfylkene er det imidlertid forholdsvis få som arbeider i majoritetside utenlandske bedrifter i denne næringen (4,2%).

Ikke bare er innslaget av utenlandske majoritetside bedrifter relativt lavt i varehandelen i distriktene. Også minoritetside kapital er forholdsvis av liten betydning. I alle regionene er over åtte av ti arbeidsplasser i rent norske bedrifter, jf tabell 7.

¹⁴ IKT-næringen har totalt 28268 sysselsatte i Norge i 1996. Av disse er 7194 sysselsatte tilknyttet utenlandsk kontrollerte bedrifter. I regionene utenfor storbyene er det totalt 8385 sysselsatte i IKT-næringen. Tilsvarende tall for utenlandsk kontrollerte bedrifter er 1682 sysselsatte.

Tabell 7 Sysselsetting utenfor storbyområdene fordelt på region og eier 1996. Varehandel (NACE 50–52)

	Alle bedrifter	Uten utenlandsk eierskap	Utenlandsk minoritetseide bedrifter	Utenlandsk majoritetseide bedrifter
Østfold/Akershus	14854	12331	1190	1333
Hedmark/Oppland	14215	12458	719	1038
Buskerud/Vestfold/Telemark	31780	26854	1956	2970
Agderfylkene	11534	10665	389	480
Vestlandet	25508	24261	604	643
Trøndelag og Nord-Norge	23897	22197	995	705
I alt	121788	108766	5853	7169
Sysselsetting i ulike eierskapsgrupper som prosentvis andel av total sysselsetting, fordelt på ulike regioner og landet samlet				
Østfold/Akershus	100%	83,0%	8,0%	9,0%
Hedmark/Oppland	100%	87,6%	5,1%	7,3%
Buskerud/Vestfold/Telemark	100%	84,5%	6,2%	9,4%
Agderfylkene	100%	92,5%	3,4%	4,2%
Vestlandet	100%	95,1%	2,4%	2,5%
Trøndelag og Nord-Norge	100%	92,9%	4,2%	3,0%
I alt	100%	89,3%	4,8%	5,9%

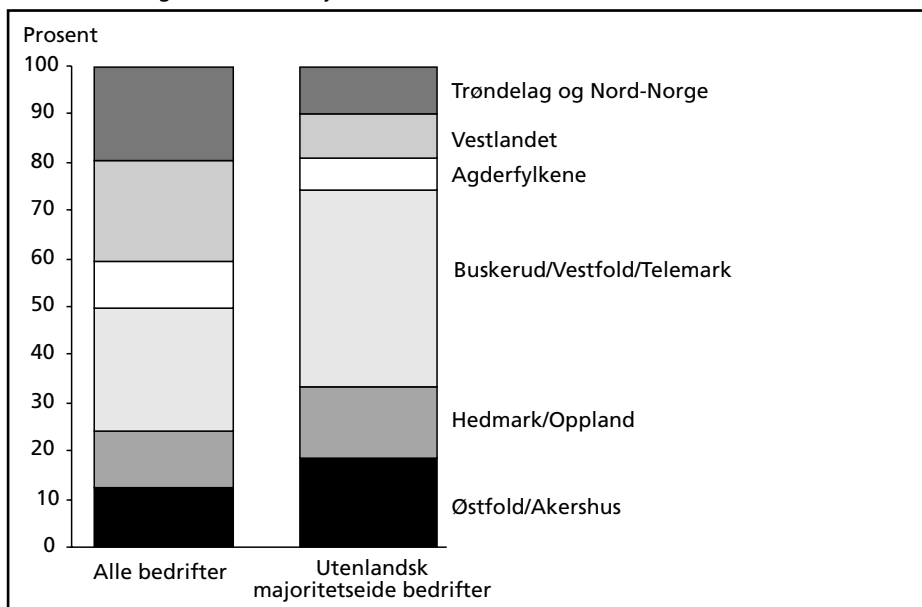
Kilde: Egne beregninger basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

Det er også en viktig forskjell mellom nasjonalt og internasjonalt eierskap når det gjelder bransjeinndelingen i varehandelen. Om lag en tredjedel av sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet er å finne innen detaljhandel (unntatt motorkjøretøyer) mens hovedtyngden ligger på agentur og engroshandel. Når vi ser på hele bedriftspopulasjonen finner vi at ca halvparten av sysselsettingen er lokalisert til detaljhandelen.

Tre fjerdedeler av arbeidsplassene i majoritetseide utenlandske varehandelsbedrifter ligger i Østlandsområdet, nærmere bestemt Østfold/Akershus, Buskerud/Vestfold/Telemark og Hedmark/Oppland, jf figur 3 (på neste side). Dette er signifikant høyere andel enn varehandelsbedrifter med annet eierskap. Samlet for alle bedrifter er halvparten av sysselsettingen innen varehandelen å finne innen dette området.

Sysselsettingen i varehandelen er konsentrert til enkelte sentrale kommuner. I Østfold/Akershus gjelder dette Halden, Moss, Sarpsborg, Fredrikstad og Askim som har tre fjerdedeler av arbeidsplassene i utenlandsk kontrollerte varehandelsbedrifter i denne regionen. I Buskerud/Telemark/Vestfold gjelder det Drammen, Tønsberg, Kongsberg, Ringerike, Nedre Eiker, Lier, Røyken, Sandefjord, Larvik og Pors-

Figur 3 Sysselsetting utenfor storbyområdene som andel av total sysselsetting. Varehandel 1996. Alle bedrifter og utenlandsk majoritetseide bedrifter

Kilde: Egne beregninger basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

grunn. Til sammen står disse kommunene for 85% av arbeidsplassene innen varehandelen som er kontrollert av utlendinger.

Det meste av omsetningen i utenlandsk eid virksomhet i Hedmark/Oppland innen varehandelen i er å finne i området rundt Mjøsa og i Kongsvinger. I Agderfylkene ligger 70% av arbeidsplassene i utenlandsk kontrollerte bedrifter i Kristiansand. På Vestlandet er nesten seks av ti arbeidsplasser innen utenlandsk kontrollerte varehandelsbedrifter lokalisert til Haugesund eller Ålesund.

4.5 Lokalisering av bedrifter innen forretningsmessig tjenesteyting

Vi skal så se litt nærmere på forretningsmessig tjenesteyting. I denne næringen arbeider vel 40 500 personer i regioner utenom de fire største storbyene, jf tabell 8. I gjennomsnitt er 15,8% av de sysselsatte ansatt i bedrifter som er kontrollert av utenlandske eierinteresser. Dette er betydelig høyere andel enn i varehandelen og noe høyere enn i industrien. Variasjonen mellom de ulike regionene er forholdsvis liten. Fra tabell 8 framgår at på Vestlandet og i Trøndelag/Nord-Norge arbeider

Tabell 8 Sysselsetting utenfor storbyområdene fordelt på region og eier 1996. Forretningsmessig tjenesteyting (NACE 70–74)

	Alle bedrifter	Uten utenlandsk eierskap	Utenlandsk minoritetseide bedrifter	Utenlandsk majoritetseide bedrifter
Østfold/Akershus	4061	3050	315	696
Hedmark/Oppland	4474	3316	342	816
Buskerud/Vestfold/Telemark	11428	8031	1348	2049
Agderfylkene	4466	2799	843	824
Vestlandet	7881	6140	892	849
Trøndelag og Nord-Norge	8262	6597	492	1173
I alt	40572	29933	4232	6407
Sysselsetting i ulike eierskapsgrupper som prosentvis andel av total sysselsetting, fordelt på ulike regioner og landet samlet				
Østfold/Akershus	100%	75,1%	7,8%	17,1%
Hedmark/Oppland	100%	74,1%	7,6%	18,2%
Buskerud/Vestfold/Telemark	100%	70,3%	11,8%	17,9%
Agderfylkene	100%	62,7%	18,9%	18,5%
Vestlandet	100%	77,9%	11,3%	10,8%
Trøndelag og Nord-Norge	100%	79,8%	6,0%	14,2%
I alt	100%	73,8%	10,4%	15,8%

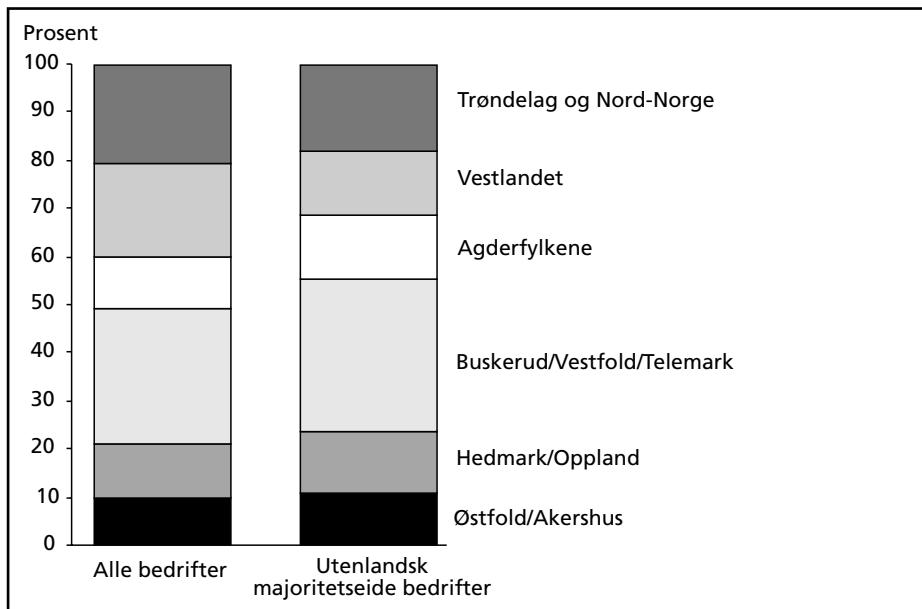
Kilde: Egne beregninger basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

relativt lavest andel av de sysselsatte i utenlandsk kontrollert virksomhet, nemlig henholdsvis 10,8% og 14,2%. Agderfylkene har størst andel med 18,5%, tett fulgt av de andre regionene. Vi legger ellers merke til at Hedmark/Oppland har nest størst andel og lik 18,2%.

Innen forretningsmessig tjenesteyting ligger 56% av arbeidsplassene i majoritetseide utenlandske bedrifter i Østfold/Akershus, Buskerud/Vestfold/Telemark eller Agderfylkene, jf figur 4 (på neste side). Dette er en betydelig lavere andel enn i industrien og i varehandelen. Med andre ord, forretningsmessig tjenesteyting er mer konsentrert til storbyene enn både varehandelen og industrien, men når de utenlandske foretakene først etablerer seg i «distriktene» spres investeringene mer utover landet enn hva som er tilfellet i de andre to næringene.

All virksomhet i Østfold/Akershus er lokalisert til Halden, Moss, Sarpsborg, Fredrikstad og Askim. I Buskerud/Telemark/Vestfold utmerker Drammen og Tønsberg seg når det gjelder utenlandsk eierskap med henholdsvis 569 og 316 sysselsatte i majoritetseide bedrifter. Dette utgjør vel 43% av sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet i forretningsmessig tjenesteyting i denne regionen. Innen forretningsmessig tjenesteyting ligger 70% av arbeidsplassene i utenlandsk kontrollerte bedrifter i Agder-fylkene i Kristiansand. I Hedmark/Oppland er konsen-

Figur 4 Sysselsetting utenfor storbyområdene som andel av total sysselsetting. Forretningsmessig tjenesteyting 1996. Alle bedrifter og utenlandsk majoritetseide bedrifter

Kilde: Egne beregninger basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

trasjonen til Mjøsa-området når det gjelder majoritetseide utenlandske bedrifter enda tydeligere enn innen varehandelen.

På Vestlandet er seks av ti arbeidsplasser lokalisert til Haugesund eller Ålesund når bedriften er kontrollert av utenlandske eierinteresser. I Nord-Norge er det Bodø, Tromsø og Harstad som er de viktigste regionene for utenlandsk kontrollert virksomhet.

Tabell 9 Sysselsetting utenfor storbyområdene fordelt på eier 1996. Forretningsmessig tjenesteyting (NACE 70–74)

	Alle bedrifter		Utenlandsk majoritetseide bedrifter	
Omsetning og drift av fast eiendom (NACE 70)	6076	15,0%	86	1,3%
Utleie av maskiner mv (NACE 71)	1465	3,6%	194	3,0%
Databehandling (NACE 72)	2885	7,1%	641	10,0%
Forskning og utvikling (NACE 73)	1213	3,0%	0	0
Annen forretningsmessig tjenesteyting (NACE 74)	28933	71,3%	5486	85,6%
Sum forretningsmessig tjenesteyting	40 572	100%	6407	100%

Kilde: Egne beregninger basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

Forretningsmessig tjenesteyting omfatter alt fra omsetning og drift av fast eiendom, utleie av maskiner og utstyr, databehandlingsvirksomhet, forskning og utvikling (FoU) til samlekategori *Annen forretningsmessig tjenesteyting*. Tabell 9 viser at fordelingen på de ulike bransjene varierer noe mellom eiergrupper. Spesielt er en relativt større andel av sysselsettingen i utenlandsk kontrollerte bedrifter å finne innen *Annen forretningsmessig tjenesteyting* og en relativt mindre andel å finne innen *omsetning og drift av fast eiendom* enn ellers. Det skal imidlertid tilføyes at selv om mesteparten av sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet i regionene utenom storbyområdene er å finne innen *annen forretningsmessig tjenesteyting*, er dette under halvparten av det Oslo har alene i tilsvarende bransje og eierskapsgruppe (jf tabell 3.3 i Rusten m.fl. 1999).

Annen forretningsmessig tjenesteyting omfatter hovedsakelig juridisk, administrativ, organisasjonsteknisk tjenesteyting, revisjon, arkitektvirksomhet, teknisk konsulentvirksomhet, teknisk testing og analyse, annonse- og reklamevirksomhet, formidling og utleie av arbeidskraft, etterforskning og vaktjeneste og rengjøringsvirksomhet. Formidling og utleie av arbeidskraft samt rengjøringsvirksomhet er de viktigste områdene, men også teknisk tjenesteyting står for en stor del av arbeidsplassene i utenlandsk kontrollerte bedrifter.

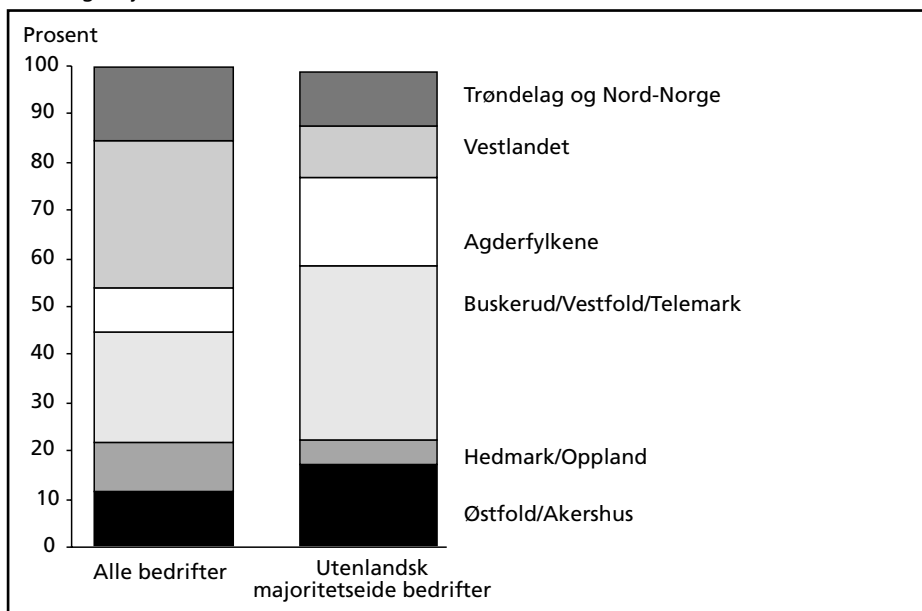
4.6 Lokalisering av industribedrifter

Til sist skal vi se nærmere på industrinæringen. Ifølge Bedrifts- og foretaksregisteret arbeider til sammen over 180 000 personer i 1996 i industrivirksomhet utenfor storbyene. Tabell 10 viser hvordan sysselsettingen fordeler seg på de ulike regionene og på ulike eiergrupper. I gjennomsnitt for distriktsregionene er 13% av industri-sysselsettingen i utenlandske majoritetseide bedrifter. Variasjonen mellom regioner er her betydelig. I Østfold/Akershus, Buskerud/Vestfold/Telemark og Agder-fylkene, arbeider mellom 18,9% og 25,5% av de industrissysselsatte i utenlandsk kontrollerte bedrifter.¹⁵ I de resterende regionene er utenlandsk majoritetseie av forholdsvis liten betydning, fra 4,5% av industriarbeidsplassene på Vestlandet til 10,3% i Trøndelag og Nord-Norge, jf tabell 10.

Figur 5 (på neste side) viser den prosentvise fordelingen av industriarbeidsplasser på regioner utenfor storbyene. Vel sju av ti arbeidsplasser i utenlandsk kontrollert virksomhet ligger i Østfold/Akershus, Buskerud/Vestfold/Telemark og Agder-

¹⁵ I Oslo-regionen er tilsvarende tall 23 prosent.

Figur 5 Sysselsetting utenfor storbyområdene som andel av total sysselsetting. Industri 1996. Totalt og majoritetseide utenlandske bedrifter

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

fylkene. Dette er en betydelig høyere andel enn disse områdenes andel av den totale industrisysselsettingen.

Industrien i Sør-Norge og Østlandet er hovedsakelig lokalisert i kommuner som er karakterisert av høy grad av sentralitet og befolkningstetthet. I Østfold/Akershus arbeider til sammen nesten 21 000 personer i industrien i 1996, av dette nesten 4000 personer i utenlandsk kontrollert virksomhet, jf tabell 10. Over to tredjedeler av industrisysselsettingen er generelt å finne i Halden, Moss, Sarpsborg og Fredrikstad. I utenlandsk kontrollerte bedrifter ligger imidlertid en signifikant høyere andel, tilsvarende tre fjerdedeler av arbeidsplassene i disse fire bykommunene.¹⁶ Særlig i Halden og Moss betyr utenlandsk majoritetseie mye sysselsettingsmessig. I 1996 er nesten hver tredje arbeidsplass i disse to byene nemlig i virksomhet, kontrollert av utenlandsk kapital.¹⁷

¹⁶ Omtrent en fjerdedel av industrisysselsettingen i utenlandsk kontrollerte bedrifter er å finne i andre sentrale, blandede tjenesteytings- og industrikommuner (klasse 5 i følge Standard for kommunklassifisering). Dette er Rygge, Aurskog Høland, Nes, Eidsvoll, Eidsberg, Hurdal.

¹⁷ I Østfold/Akershus er 58% av industri-sysselsettingen i bedrifter med svenske eier. Gjennomsnittet for hele landet er 43%.

Tabell 10 Sysselsetting utenfor storbyområdene fordelt på region og eier 1996. Industri (NACE 15–37)

	Alle bedrifter	Uten utenlandsk eierskap	Utenlandsk minoritetseide bedrifter	Utenlandsk majoritetseide bedrifter
Østfold/Akershus	20718	9797	7012	3909
Hedmark/Oppland	18204	11183	5727	1294
Buskerud/Vestfold/Telemark	41344	19394	13420	8530
Agderfylkene	16867	8319	4241	4307
Vestlandet	55259	37283	15501	2475
Trøndelag og Nord-Norge	27786	18461	6453	2872
I alt	180178	104437	52354	23387
Sysselsetting i ulike eierskapsgrupper som prosentvis andel av total sysselsetting, fordelt på ulike regioner og landet samlet				
Østfold/Akershus	100%	47,3%	33,9%	18,9%
Hedmark/Oppland	100%	61,4%	31,5%	7,1%
Buskerud/Vestfold/Telemark	100%	46,9%	32,5%	20,6%
Agderfylkene	100%	49,3%	25,1%	25,5%
Vestlandet	100%	67,5%	28,1%	4,5%
Trøndelag og Nord-Norge	100%	66,4%	23,2%	10,3%
I alt	100%	58,0%	29,1%	13,0%

Kilde: Egne beregninger basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

De viktigste bransjene i denne regionen når det gjelder utenlandsk eierskap er produksjon av elektriske og optiske produkter, kjemisk produksjon, framstilling av ikke metallholdige mineraler samt produksjon av maskiner og utstyr. Til sammen står disse fire bransjene for to tredjedeler av sysselsettingen i utenlandsk kontrollerte bedrifter i Østfold/Akershus (når vi ser bort fra Oslo-området).¹⁸

Til sammen arbeider vel 41 300 personen i industrien i Buskerud/Telemark/Vestfold og ca en femtedel av dem er ansatt i utenlandsk kontrollerte bedrifter, jf tabell 10. De største industrikommunene i regionen er Drammen, Kongsberg, Ringerike, Lier, Borre, Tønsberg, Sandefjord, Larvik, Porsgrunn, Skien og Bamble med til sammen vel 30 300 arbeidsplasser, eller nesten tre fjerdedeler av regionens industriarbeidsplasser.

Igjen ser vi at utenlandsk virksomhet både er konsentrert til relativt få og til relativt sentrale kommuner.¹⁹ Rundt hver fjerde industriarbeidsplass i Kongsberg,

¹⁸ Andre viktige industribransjer i denne regionen er produksjon av nærings- og nytelsesmidler, produksjon av gummi og plastprodukter og produksjon av metallvarer.

¹⁹ Særlig i Drammen, Kongsberg, Modum, Nedre Eiker, Tønsberg, Larvik, Skien og Bamble er det forholdsvis stort innslag av utenlandsk kontroll i industrien. Ifølge Standard for kommune- (forts...)

Larvik og Skien er i utenlandsk kontrollerte bedrifter. I Drammen, Tønsberg og Bamble er ca fire av ti industriarbeidsplasser i virksomhet, kontrollert av utenlandsk kapital. I Nedre Eiker gjelder dette omtrent hver tredje arbeidsplass og i Modum så mye som annenhver arbeidsplass i 1996. Slike betydelige innslag av utenlandsk eierskap har delvis sammenheng med at dette er små kommuner hvor enkelte etableringer gir store utslag på statistikken eller at utenlandske eiere har kontroll med store hjørnesteinsbedrifter i enkelte store kommuner.

Produksjon av elektriske og optiske produkter utgjør 29% av arbeidsplassene i utenlandsk kontrollert virksomhet i Buskerud/Telemark/Vestfold. Framstilling av kjemiske produkter, gummi- og plastprodukter samt andre ikke metallholdige produkter står for ytterligere 29% av arbeidsplassene. Andre viktige områder er papirproduksjon, maskinproduksjon, framstilling av transportmidler og produksjon av nærings- og nytelsesmidler. Disse fire bransjene utgjør til sammen også 29% av sysselsettingen i utenlandsk kontrollert industrivirksomhet i denne regionen.

I Agder-fylkene arbeider nesten 17 000 personer i industrien totalt og av disse er 25,5% ansatt i utenlandsk kontrollert virksomhet, jf tabell 10. Nesten halvparten av industrisysselsettingen i regionen er å finne i Kristiansand og Arendal, mens i utenlandsk kontrollerte bedrifter ligger så mye som 68% av arbeidsplassene i disse to byene, som har henholdsvis 1195 og 1752 sysselsatte i utenlandsk kontrollerte bedrifter. For Arendal medfører dette at mellom fem og seks av ti industriarbeidsplasser er å finne i virksomhet, kontrollert av utenlandsk kapital i 1996.²⁰ De viktigste bransjene er produksjon av elektriske og optiske produkter samt framstilling av metaller og metallvarer. Til sammen utgjør disse områdene nesten seks av ti arbeidsplasser i utenlandsk kontrollert virksomhet i Agderfylkene.

Vestlandet har over 55 000 sysselsatte i industrien i 1996. Kun 4,5% av arbeidsplassene i denne regionen er i utenlandsk kontrollerte bedrifter. Over halvparten av industrisysselsettingen (eller 51,6%) i utenlandsk kontrollert virksomhet er lokalisert til industrikommuner (klasse 3).²¹ De mer sentrale kommunene (sentralitet 5+7) har nesten ingen sysselsetting i utenlandsk kontrollert virksomhet når vi ser bort fra storbyområdene Stavanger og Bergen.

(...forts) klassifisering 1994 er Drammen en sentral tjenesteytingskommune (klasse 7), Bamble en industrikommune (klasse 3) mens de resterende kommunene er sentrale, blandede tjenesteytings og industrikommuner (klasse 5).

²⁰ Kristiansand er klassifisert som en sentral tjenesteytingskommune (klasse 7) mens Arendal er en sentral, blandet tjenesteytings- og industrikommune (klasse 5).

²¹ De kommunene dette gjelder er Eigersund, Sokndal, Time, Sauda, Stord, Odda, Hareid, Ørsta, Haram, Vestnes og Averøy. Ytterligere 22,2% av industrisysselsettingen er å finne i mindre sentrale, blandede tjenesteytings og industrikommuner (klasse 4), mens mindre sentrale tjenesteytingskommuner (klasse 6) står for 9,6% av sysselsettingen i utenlandsk kontrollert industrivirksomhet på Vestlandet (Bømlo, Tysnes, Flora, Skodje, Førde, Molde, Kristiansund, Ålesund).

Over halvparten av arbeidsplassene i majoritetseide utenlandske industribedrifter på Vestlandet finnes innen produksjon av maskiner og utstyr (761 sysselsatte) eller innen produksjon av transportmidler (602 sysselsatte).²²

I Trøndelag og Nord-Norge arbeider nesten 28 000 personer i industrien i 1996. Vel 10% er sysselsatt i utenlandsk kontrollerte bedrifter. Over halvparten av industrisysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet er lokalisert til mindre sentrale, blandede tjenesteytings- og industrikommuner (klasse 4).²³ Generelt er utenlandsk kontrollerte bedrifter spredt utover regionen, og bedriftene er som oftest relativt små.

Av de 2872 arbeidsplassene i utenlandsk kontrollert virksomhet i Trøndelag og Nord-Norge i 1996 er 781 innen matvareproduksjon (hovedsakelig fiskevarer) samt drikkevarer og 694 innen produksjon av metaller.²⁴ Både på Vestlandet og i Nord-Norge er multinasjonale selskaper ikke bare virksomme innen bransjer, basert på naturressurser, men også i noen grad innen relativt kunnskapsintensive bransjer som for eksempel produksjon av elektriske og optiske produkter. I neste avsnitt skal vi se nærmere på utenlandsk eierskap i den kompetanseintensive industrien.

4.7 Utenlandsk eierskap i den kompetanseintensive industrien

Pedersen m.fl. (1992) viser til at den såkalte den kompetanseintensive industrien hadde sysselsettingsvekst fra 1974 til 1989. I 1987 utgjorde sysselsettingen i denne industrien 31% av total sysselsetting. Videre ble det vist til at den kompetanseintensive industrien hovedsakelig var lokalisert til urbane områder. Hvordan ser dette ut mot slutten av nittitallet?

²² Andre viktige bransjer er produksjon av nærings- og nytelsesmidler, kjemisk produksjon, framstilling av ikke metallholdige mineralprodukter samt produksjon av elektriske og optiske produkter (NACE 30-33). Tallmaterialet for 1996 viser for øvrig at i metallindustrien på Vestlandet er største utenlandske eiers andel ofte under 50%. Til sammen arbeider 4216 personer i utenlandsk minoritetseide bedrifter innen metallproduksjonen. Mesteparten av denne sysselsettingen er lokalisert til Karmøy, Årdal, Sunndal og Høyanger.

²³ Dette er Rana (som alene har 843 sysselsatte i utenlandsk kontrollert virksomhet i 1996), Vefsn, Røros, Steinkjer, Saltdal, Fauske, Tysfjord og Øksnes. Dessuten er 22,6% av industrisysselsettingen å finne i hele 13 ulike mindre sentrale tjenesteytingskommuner (klasse 6).

²⁴ Den tredje største bransjen når det gjelder utenlandsk eierskap i denne regionen er produksjon av elektriske og optiske produkter med 397 sysselsatte samme år.

Som kompetanseintensiv industri har vi definert de bransjene som i 1997 har utgifter til forskning og utvikling (FoU) som andel av bearbeidingsverdi høyere enn gjennomsnittet for industri og bergverk samlet. Dette er framstilling av lærvarer, kull- og petroleumsprodukter, kjemiske produkter, metallvarer, kontor- og datamaskiner, elektriske maskiner og apparater, radio og annet kommunikasjonsutstyr, medisinske instrumenter, motorkjøretøy og deler (NFR 1999:246). I 1996 er totalt 61678 personer sysselsatt innen kompetanseintensiv industri, jf tabell 11a. Dette svarer til 24,1% av samlet industrisyssetning. En lavere andel i 1996 enn i 1987 kan ha med bransjeavgrensningen å gjøre. Hele 73,2% av sysselsettingen i den kompetanseintensive industrien i 1996 er lokalisert til regionene utenfor storbyområdene. Det er likevel kommuner med relativt høy sentraliseringsgrad og befolkningstetthet som i særlig grad tiltrekker seg slik virksomhet, jf tabell 11b.

Relativt sett er det et større innslag av utenlandsk eierskap i den kompetanseintensive industrien enn i annen industri. For hele landet samlet er således andelen sysselsatte som arbeider i utenlandsk kontrollert virksomhet i den kompetanseintensive industrien 23,9% mens den er 12,2% ellers, jf tabell 11a. Sju av ti arbeidsplasser i utenlandsk kontrollert kompetanseindustri er lokalisert til distriktene utenfor storbyene. Dette er noe lavere enn gjennomsnittet for hele bedriftspopulasjonen, se forrige avsnitt. Likevel er så mye som 44,6% av industri arbeids-

Tabell 11a Sysselsetting 1996 fordelt på region, eierskap, kompetanseindustri og annen industri

	Storbyområdene		Regionene utenfor storbyområdene		Hele landet	
	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter
Kompetanseindustri	16531	4304	45147	10429	61678	14733
Annen industri	59198	10736	135031	12958	194229	23694
Syssetning i alt	75729	15040	180178	23387	255907	38427
Syssetning i majoritetseide bedrifter som prosentvis andel av hver næring og kommunegruppe						
Kompetanseindustri	100%	26,0%	100%	23,1%	100%	23,9%
Annen industri	100%	18,1%	100%	9,6%	100%	12,2%
Syssetning i alt	100%	19,9%	100%	13,0%	100%	15,0%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

* Klasse 1: Primærnæringskommuner Klasse 2: Blandede landbruks- og industrikommuner Klasse 3: Industrikommuner (ensidige og flersidige) Klasse 4: Mindre sentrale, blandede tjenesteytings og industrikommuner Klasse 5: Sentrale, blandede tjenesteytings- og industrikommuner Klasse 6: Mindre sentrale tjenesteytingskommuner Klasse 7: Sentrale tjenesteytingskommuner

plassene i utenlandsk kontrollert virksomhet i «Distrikts-Norge» å finne innen kompetanseindustri.

I utenlandsk kontrollerte bedrifter er 69,1% av sysselsettingen i den kompetanseintensive industrien utenfor storbyområdene lokalisert til kommuner av type 5 eller 7 (Sentrale, blandede tjenesteytings- og industrikommuner og sentrale tjenesteytingskommuner). Dette er betydelig høyere enn for kompetansebedrifter uten utenlandsk majoritetseie. I slike bedrifter er 53,5% av sysselsettingen i regionene utenfor storbyområdene lokalisert til kommuner av type 5 eller 7.

Det framgår fra tabell 11b at uavhengig av sentraliseringsgrad utgjør sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet en høyere andel av total sysselsetting i kompetanseintensiv industri enn ellers. I de mest sentrale kommunene (sentraliseringsgrad 5+7) er nesten 30% av sysselsettingen i den kompetanseintensive industrien å finne i utenlandsk kontrollert virksomhet.

Tabell 11b Sysselsetting 1996 fordelt på kommunekategori, eierskap, kompetanseindustri og annen industri. Regionene utenfor storbyområdene

	Klasse 1–2		Klasse 3–4 og 6		Klasse 5 og 7	
	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	Alle bedrifter	Utenlandsk majoritets-eide bedrifter
Kompetanseindustri	3645	155	17349	3070	24153	7204
Annen industri	16065	568	60650	4220	58316	8170
Sysselsetting i alt	19710	723	77999	7290	82469	15374
Sysselsetting i majoritetseide bedrifter som prosentvis andel av hver næring og kommunegruppe						
Kompetanseindustri	100%	4,3%	100%	17,7%	100%	29,8%
Annen industri	100%	3,5%	100%	7,0%	100%	14,0%
Sysselsetting i alt	100%	3,7%	100%	9,4%	100%	18,6%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

4.8 Oppsummering

I dette kapittelet har vi mellom annet sett at:

- Særlig Oslo og Stavanger regionene tiltrekker seg en forholdsvis stor andel av utenlandsk kontrollert virksomhet i forhold til folketallet.
- Utenlandsk kontrollerte virksomheter, også utenfor storbyområdene, er hovedsakelig konsentrert til sentrale og folkerike kommuner i Sør-Norge.
- Utenlandske eiere lokaliserer i gjennomsnitt like stor andel av virksomheten sin innen de industrielle klyngene som andre eiere gjør.
- Utenlandsk kontrollert virksomhet er særlig representert innen industribransjer med relativt høye FoU-investeringer.

5 Utvikling i utvalgte næringer

Så langt har vi sett at utenlandsk kontrollert virksomhet er konsentrert til sentrale områder av landet. Folkerike kommuner, gjerne med bystatus, foretrekkes når multinasjonale selskaper etablerer seg med virksomhet i «Distrikts-Norge».

Vi har videre sett at i enkelte næringer (særlig kompetanseintensiv industri og forretningsmessig tjenesteyting og i noen grad varehandel) utgjør sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet en betydelig andel av samlet sysselsetting og dette er da spesielt tilfellet i sentrale og folkerike kommuner.

I dette kapittelet skal vi studere endringer i utenlandsk kontrollerte bedrifter sammenliknet med bedrifter uten slikt eierskap. Spørsmål som belyses er følgende (jmf. kapittel 2.6):

- Har tendensene mot sentralisering vært sterkere eller svakere med utenlandsk eierskap enn med nasjonalt eierskap?
- Er omsetningsveksten og sysselsettingsvekst i utenlandsk majoritetseide bedrifter høyere enn i andre bedrifter når vi kontrollerer for bransje og størrelse?
- Øker omsetning eller sysselsetting når bedrifter overtas av utenlandske eiere?
- Etablerer multinasjonale selskaper i distriktene seg hovedsakelig gjennom oppkjøp og fusjoner eller gjennom nyetableringer?

Først ser vi på omsetningsveksten innen varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og industri. Vi nyttiggjør oss her SIFON-databasen koplet med Bedrifts- og foretaksregisteret. Deretter studerer vi sysselsettingsendring i industribedrifter. Til dette formålet bruker vi Industristatistikken som også er koplet opp mot SIFON-databasen. For sammenlikningens skyld ville det være ønskelig å studere både omsetningsendringer og sysselsettingsendringer innenfor alle tre næringssektorene, men mangel på gode nok data gjør at dette ikke er mulig. Situasjonen på datasiden gjør at vi heller ikke kan ta for oss andre næringssektorer.

5.1 Endringer i omsetning 1991–1996

Innledningsvis stilte jeg spørsmålet om tendensene mot sentralisering har vært sterke eller svakere med utenlandsk enn med nasjonal eierskap og om eierskap har betydning for omsetningsøkningen. For å kunne vurdere om det er forskjeller i sentraliseringstendenser mellom eiergrupper sammenlikner vi omsetningen fordelt på regioner og kommunegrupper i 1991 og 1996. Vi studerer deretter bedrifter som eksisterer både i 1991 og 1996 for å se om det er ulikheter i omsetningsøkning alt etter om bedriften er utenlandsk kontrollert eller ikke. Ved å studere veksten over en så lang periode, får vi tatt høyde for tilfeldige svingninger i pris og i markeds-situasjon fra år til år. Nyetablerte bedrifter, bedrifter som nedlegges i perioden og bedrifter som omfattes av fusjoner og fisjoner kan ha andre vekstrater enn gjennomsnittet, men slike bedrifter ser vi bort fra her.

Tabell 12a Varehandel. Omsetning fordelt på regioner og eierskap. Millioner kroner

	Alle bedrifter uavhengig av størrelse				Bedrifter med minst 10 mill i omsetning			
	Alle bedrifter		Utenlandsk majoritetseide bedrifter		Alle bedrifter		Utenlandsk majoritetseide bedrifter	
	1991	1996	1991	1996	1991	1996	1991	1996
Storbyområdene	279398	361524	79822	107053	247987	316803	77442	99473
Regionene utenom storbyområdene	167567	229232	13622	19420	124454	175935	11762	15444
Hele landet	446964	590756	93444	126473	372441	492738	89204	114917
Omsetning i utenlandsk majoritetseide bedrifter som prosentvis andel av total omsetning								
Storbyområdene	100%	100%	28,6%	29,6%	100%	100%	31,2%	31,4%
Regionene utenom storbyområdene	100%	100%	8,1%	8,5%	100%	100%	9,5%	8,8%
Hele landet	100%	100%	20,9%	21,4%	100%	100%	24%	23,3%
Omsetning i ulike regioner som prosentvis andel av total omsetning								
Storbyområdene	62,5%	61,2%	85,4%	84,7%	66,6%	64,3%	86,8%	86,6%
Regionene utenom storbyområdene	37,5%	38,8%	14,6%	15,3%	33,4%	35,7%	13,2%	13,4%
Hele landet	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

Varehandel

I 1996 kunne 38,8% av omsetningen i norske varehandel tilskrives bedrifter i regionene utenom storbyområdene. Dette er en marginal økning i forhold til fem år tidligere da tilsvarende andel var 37,5%, jf tabell 12a. Som vi har sett flere ganger tidligere har utenlandsk kontrollerte bedrifter mer av omsetningen sin i storbyene enn andre bedrifter. Det har likevel også med utenlandsk eierskap vært en endring mot at mer av omsetningen kan tilskrives regionene utenom storbyene selv om endringen er marginal (fra 14,6% i 1991 til 15,3% i 1996). I hele landet er andelen av omsetningen som foregår i utenlandsk kontrollert virksomhet økt i det aktuelle tidsrommet (fra 20,9% i 1991 til 21,4% i 1996), jf tabell 12a.

Vi har også gjennomført sammenlikningen for bedrifter med minst 10 millioner i omsetning. I regionene utenfor storbyene står slike bedrifter for ca 80% av omsetningen med utenlandsk eierskap. Også når vi studerer større bedrifter, finner vi at «Distrikts-Norge» blitt litt viktigere enn storbyområdene så vel generelt som i bedrifter med utenlandsk eierskap. Endringene er imidlertid svært små med utenlandsk eierskap. Fra tabell 12a framgår ellers at andelen av omsetningen i regionene utenfor storbyområdene som kan tilskrives utenlandsk eierskap er redusert fra 9,5% til 8,8% i disse større bedriftene.

Tabell 12b (på neste side) viser hvordan omsetningen i regionene utenfor storbyene fordeler seg på kommunetype samt endring i denne fordelingen fra 1991 til 1996. Mens 81,3% av omsetningen i utenlandsk kontrollert virksomhet er å finne i de kommunene som har høyest befolkningstetthet og sentraliseringsgrad (Sentrale, blandede tjenesteytings- og industrikommuner samt sentrale tjenesteytingskommuner) er tilsvarende tall for hele bedriftspopulasjonen 59,9%. Over fem års perioden var det bare små forskyvninger i omsetning mellom grupper. I de utenlandsk kontrollerte bedriftene blir imidlertid de mest sentrale regionene relativt sett litt mindre viktig i det aktuelle tidsrommet, selv om de fortsatt er helt dominerende. Utviklingen kan være uttrykk for tilfeldige svingninger, men det kan også være uttrykk for at utenlandske selskaper ekspanderer virksomheten i regioner som hittil har hatt lite utenlandsk virksomhet og/eller opplever sterkere omsetningsvekst i de virksomhetene som ligger i mindre sentrale strøk.

Omsetningen i norske varehandelsbedrifter i regionene utenom storbyene var 36,8% høyere i 1996 enn i 1991. Bedrifter med utenlandsk majoritetseie har imidlertid 42,6% høyere omsetning i 1996 enn i 1991. Skyldes dette at de utenlandske bedriftene i gjennomsnitt har sterkere vekst enn andre bedrifter. Eller har det sammenheng med utenlandske nyetableringer, oppkjøp og fusjoner? Vi skal først se om det er signifikante forskjeller i omsetningsvekst mellom utenlandsk kontrollerte bedrifter og andre bedrifter. Deretter skal vi se hvordan sysselsettingen i utenlandsk kontrollert virksomhet i 1996 kan fordeles på bedrifter som ikke har skiftet eier,

Tabell 12b Varehandel. Regionene utenom storbyområdene. Omsetning fordelt på kommune-
type og eierskap. Millioner kroner

	Alle bedrifter		Utenlandsk majoritets- eide bedrifter	
	1991	1996	1991	1996
Sentralitet 1–2	9345	14061	180	463
Sentralitet 3–4 +6	57309	77984	2076	3175
Sentralitet 5+7	100913	137187	11366	15782
Sum Regionene utenom storbyområdene	167567	229232	13622	19420
Omsetning i utenlandsk majoritets- eide bedrifter som prosentvis andel av total omsetning				
Sentralitet 1–2	100%	100%	1,9%	3,3%
Sentralitet 3–4 +6	100%	100%	3,6%	4,1%
Sentralitet 5+7	100%	100%	11,3%	11,5%
Sum Regionene utenom storbyområdene	100%	100%	8,1%	8,5%
Omsetning i ulike kommunegrupper etter sentralitet og folkemengde som prosentvis andel av total omsetning				
Sentralitet 1–2	5,6%	6,1%	1,3%	2,4%
Sentralitet 3–4 +6	34,2%	34,0%	15,2%	16,3%
Sentralitet 5+7	60,2%	59,9%	83,4%	81,3%
Sum Regionene utenom storbyområdene	100%	100%	100%	100%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

bedrifter som er omfattet av oppkjøp og fusjoner og bedrifter som er nyetablerte i løpet av perioden.

For å teste om det er signifikante forskjeller mellom omsetningsøkning i den enkelte bedriften og eierskap er det gjennomført regresjonsanalyser. Vi konsentrerer oss her om de bedriftene som eksisterer både i 1991 og 1996, men som ikke omfattes av fusjoner eller fisjoner. Totalt gjelder dette 11468 bedrifter, jf tabell 13. Vi antar at det er en tilnærmet loglineær sammenheng mellom omsetning i 1996 og omsetningen i 1991.²⁵

$$\ln(\text{omsetning}_{1996i}) = a_1 + b_1 \ln(\text{omsetning}_{1991i}) + b_2 (\text{lokalisering}_i) + b_3 (\text{eierskap}_i) + u_i + e_i^{26}$$

Den naturlige logaritmen av omsetning 1996 er den uavhengige variabelen mens høyreside variabler i tillegg til eierskap er den naturlige logaritmen av det absolutte nivået på omsetningen i 1991 og dummy-variabler for kommunenes grad av

²⁵ Siden en del bedrifter har 0 i omsetning ett eller begge år er omsetningsvariablene transformert ved å plusse på 0.000001 i omsetning.

²⁶ ($i=1-N$)

sentralitet og befolkningstetthet. Sentraliseringsgrad 1–2 er referansegruppe. Fordi utenlandsk kontrollerte bedrifter i gjennomsnitt er større enn andre bedrifter og fordi det ikke er en lineær sammenheng mellom størrelse og vekst har vi gjennomført analysene for ulike størrelsesgrupper.²⁷ I tabell 13 er de estimerte regresjonskoeffisientene fra de ulike analysene rapportert. Dersom signifikansnivået er under 5% kan vi anta at hypotesen om at det *ikke* er noen samvariasjon mellom omsetningsvekst og den aktuelle høyreside variabelen ikke er tilstrekkelig bekreftet. Med andre ord vil vi anta at en slik hypotese kan forkastes. Disse tilfellene er merket med **.

Regresjonsanalysen viser at det er signifikant positiv sammenheng mellom omsetningen i 1996 og omsetningen i 1991. I gjennomsnitt er omsetningen litt større i 1996 enn i 1991 (regresjonskoeffisient over 1) når bedriftene har minst 10 millioner i omsetning. I den regresjonsanalysen som omfatter alle bedrifter er omsetningen i 1996 i gjennomsnitt bare vel 6% av omsetningen i 1991. Dette resultatet

Tabell 13 Regresjon av ln (omsetning 1996) med hensyn på ln(omsetning 1991), eierskap og kommunenes sentraliseringsgrad og befolkningstetthet. Varehandelsbedrifter i regionene utenom storbyområdene. Estimerte regresjonskoeffisienter (standardavvik i parentes).

	Utenlandsk majoritetseie begge år			Minoritetseie/nasjonalt eie 1991 Utenlandsk majoritetseie 1996		
	Alle bedrifter N=11468	Omsetning 1991 minst 10 mill. N=2520	Omsetning 1991 minst 50 mill. N=271	Alle bedrifter N=11468	Omsetning 1991 minst 10 mill. N=2520	Omsetning 1991 minst 50 mill. N=271
Ln (omsetning 1991)	0,0653344** (0,0022159)	1,011408** (0,0131766)	1,005215** (0,0494918)	0,0668415** (0,0022336)	1,011332** (0,013119)	1,004347** (0,0495803)
Eierskapsvariabel	0,9050304** (0,0723371)	-0,0065338 (0,0352542)	0,060146 (0,0946892)	0,1424809 (0,1205353)	-0,0350649 (0,089728)	-0,3651833 (0,2057606)
Sentralitet=3, 4 og 6	0,1652722** (0,0500758)	-0,026151 (0,0402324)	0,0367497 (0,223664)	0,1762527** (0,0504137)	-0,021851 (0,040224)	-0,0543051 (0,2266941)
Sentralitet=5 og 7	0,2425787** (0,0489025)	-0,0480208 (0,039378)	-0,004333 (0,2200162)	0,2806562** (0,0491655)	-0,048322 (0,039302)	-0,0766625 (0,2214389)
Konstantledd	7,844476** (0,04769229)	0,1286637 (0,1340015)	0,0676541 (0,6050957)	7,838402** (0,0480334)	0,1294815 (0,133515)	0,1698813 (0,6085341)

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

²⁷ $u_i + e_i$ er restledd. Materialet er preget av at enkelte observasjoner er særlig store (såkalte outliers) samt heteroskedastisitet i restleddene. Vi har dermed benyttet oss av en regressjonsmetode som først eliminerer outliers basert på Cook's distanse og deretter gjennomfører Huber iterasjon fulgt av vektete iterasjoner. Vektene er basert på kalkulasjoner av absolutte verdier på residualene, jf Stata (1997) Volume 3:171. Denne prosedyren er fulgt ved alle regresjonsanalysene som rapporteres i dette notatet. e_i antas å være normalfordelt med 0 i gjennomsnitt og konstant varians.

vil være påvirket av at mange bedrifter ikke har registrert omsetning i 1996 selv om de fremdeles er omfattet av BOF.

Bedrifter som er majoritetseide begge år har signifikant høyere omsetning i 1996 enn andre bedrifter når vi kontrollerer for nivået på omsetningen i 1991 og kommunens sentraliseringsgrad. Det er imidlertid ingen signifikante forskjeller i omsetning mellom bedrifter som skifter eierskap til å bli utenlandsk kontrollerte i løpet av det aktuelle tidsrommet og andre bedrifter. Jo mer sentral bedriftens lokaliseringskommune er og jo større befolkningstetthet den har, jo høyere er videre omsetningsveksten fra 1991 til 1996.

Vi gjennomfører tilsvarende regresjonsanalyser for bedrifter med minst 10 millioner i omsetning og for bedrifter med minst 50 millioner i omsetning for dermed å sammenlikne mest mulig like bedrifter med hensyn til eierskap, lokalisering og omsetning i 1991. Vi finner nå ingen signifikante forskjeller etter eierskap. Bedrifter som er majoritetseide begge år har lavere omsetningsvekst enn andre bedrifter når bedriftene har minst 10 millioner kroner i omsetning, men fortegnet på variabelen snur når bedriftene har minst 50 millioner i omsetning. I begge tilfeller er imidlertid forskjellene ikke signifikant forskjellig fra null. De bedriftene som blir utenlandsk kontrollerte i løpet av perioden, får lavere omsetningsvekst enn andre bedrifter når omsetningen i 1991 er minst 10 millioner. Men heller ikke her er forskjellene signifikant forskjellig fra null.

Henger så økt innslag av utenlandsk eierskap i norsk varehandel sammen med relativt mange nyetableringer i regi av multinasjonale selskaper eller henger det

Tabell 14 Sysselsetting i varehandel fordelt på ulike endringer i eierforhold* 1991–1996. Regionene utenfor storbyområdene

Alle bedrifter	Antall sysselsatte 1996	Prosentvis fordeling 1996
Nyetableringer	27479	24,5%
Ingen endring	67924	60,4%
Fusjoner	16983	15,1%
Sum alle bedrifter	112386	100%
Utenlandsk majoritetseide bedrifter 1996		
Nyetableringer	1259	18,4%
Majoritetseie 1991 og majoritetseie 1996	3881	56,8%
Ikke majoritetseie 1991. Majoritetseie 1996	844	12,4%
Fusjoner. Majoritetseie 1991 og majoritetseie 1996	288	4,2%
Fusjoner. Minoritetseie 1991 og majoritetseie 1996	561	8,2%
Sum utenlandsk majoritetseide bedrifter 1996	6833	100%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

* NACE-kodene 50200, 52710, 52720, 52730 og 52740 er ikke inkludert

sammen med at utenlandske eiere har økt sin betydning gjennom fusjoner og oppkjøp av eksisterende virksomhet? Vi skal se nærmere på dette og konsentrerer oss da om sysselsettingen.

Tabell 14 viser hvordan samlet sysselsetting i 1996 for det første kan tilskrives bedrifter som er nyetablert etter 1991. For det andre finnes det en del bedrifter uten endringer. Dette er ikke helt presist fordi i denne gruppen inngår bedrifter som er omfattet av oppkjøp. Vi har ikke data om hvor mange bedrifter som er oppkjøpt, men vi vet hvor mange sysselsatte som arbeider i bedrifter som skiftet fra minoritetseie/nasjonalt eierskap til utenlandsk majoritetseie i perioden. For det tredje kan vi identifisere fusjoner/fisjoner.

Vi ser fra tabell 14 at i «Distrikts-Norge» er generelt nesten en fjerdedel av arbeidsplassene i varehandelen i 1996 nyetablert siden 1991, mens vel 15% av arbeidsplassene har vært omfattet av fusjoner eller fisjoner. Hvordan er så bildet med utenlandsk eierskap?

En relativt lavere andel (18,4%) av sysselsettingen i bedrifter som er majoritetseide av utlendinger i 1996 kan tilskrives nyetableringer enn hva som er tilfellet for alle bedrifter, jf tabell 14.

Videre er en femtedel av sysselsettingen å finne i bedrifter som skiftet fra å være nasjonalt eid/minoritetseid i 1991 til å bli utenlandsk majoritetseid i 1996, jf tabell 14. Med andre ord, det er litt flere utenlandsk kontrollerte arbeidsplassene i varehandelen i 1996 som kan tilskrives oppkjøp og fusjoner enn som kan tilskrives nyetableringer. Totalt er omfanget fusjoner/fisjoner i utenlandsk kontrollert virksomhet litt lavere enn hva som er tilfellet for hele bedriftspopulasjonen (henholdsvis 12,4% og 15,1% av sysselsettingen).

Så langt kan vi dermed konkludere med at utenlandsk kontrollert virksomhet i varehandelen har økt noe mer i regionene utenom storbyene enn i storbyene og da spesielt i de mindre sentrale kommunene i disse områdene. Andelen av omsetningen som kan tilskrives majoritetseide bedrifter er høyere i alle regioner og kommunetyper. Noe av den økte andelen har sammenheng med at tidligere norskeide og minoritetseide bedrifter er blitt kontrollert av utenlandske interesser, blant annet gjennom oppkjøp og fusjoner. Når vi kontrollerer for bedrifter over en viss størrelse som eksisterer både på begynnelsen og slutten av perioden, finner vi ikke at omsetningen har vokst mer i majoritetseide bedrifter enn i andre.

Forretningsmessig tjenesteyting

I motsetning til varehandel har forretningsmessig tjenesteyting en relativt mindre del av omsetningen utenfor storbyene i 1996 enn i 1991, jf tabell 15a. Dette gjelder imidlertid ikke for utenlandsk kontrollert virksomhet. Mens 9,3% av omsetningen i slik virksomhet kunne tilskrives regionene utenfor storbyene i 1991, var

tilsvarende andel 10,9% i 1996. Andelen av omsetningen som finner sted i majoritetseide utenlandske bedrifter har økt betydelig, fra 19,4% til 28% i storbyområdene og fra 4,7% til 9,9% i de andre regionene. Vi ser videre at andelen av omsetningen som kan tilskrives utenlandsk kontrollert virksomhet i regionene utenfor storbyområdene særlig har økt i bedrifter med minst 10 millioner i omsetning, fra 4,6% i 1991 til 16,5% i 1996. Vel 80% av omsetningen i forretningsmessig tjenesteyting finner sted i bedrifter med minst 10 millioner kroner i omsetningen når bedriften er utenlandsk kontrollert. Tilsvarende tall for alle bedrifter er 49%.

Fordelingen av virksomheten på kommuner etter sentralitet og befolkningsmengde er omtrent den samme som i varehandelen. Utenlandsk kontrollerte bedrifter har 78% av omsetningen i de mest sentrale kommunene (sentralitet 5+7) i 1991 mens tilsvarende tall for alle bedrifter er 68%, jf tabell 15b. Sentrale kommuner reduserer generelt sin relative betydning til å utgjøre 60,2% i 1996, mens med utenlandsk majoritetseide øker de mest sentrale kommunene sin betydning. I 1996 er således 78,9% av de sysselsatte i utenlandsk kontrollert virksomhet i regionene utenom storbyområdene å finne i de mest sentrale kommunene (sentralitet

Tabell 15a Forretningsmessig tjenesteyting. Omsetning fordelt på kommunetype og eierskap. Millioner kroner

	Alle bedrifter				Bedrifter med minst 10 mill i omsetning			
	Sum		Majoritetseide		Sum		Majoritetseide	
	1991	1996	1991	1996	1991	1996	1991	1996
Storbyområdene	38664	78759	7517	22043	28514	61398	6928	21232
Regionene utenom storbyområdene	16600	27291	774	2692	9568	13252	436	2188
Hele landet	55264	106050	8291	24735	38082	74650	7364	23420
Omsetning i utenlandsk majoritetseide bedrifter som prosentvis andel av total omsetning								
Storbyområdene	100%	100%	19,4%	28,0%	100%	100%	24,3%	34,6%
Regionene utenom storbyområdene	100%	100%	4,7%	9,9%	100%	100%	4,6%	16,5%
Hele landet	100%	100%	15,0%	23,3%	100%	100%	19,3%	31,4%
Omsetning i ulike regioner som prosentvis andel av total omsetning, fordelt på ulike eiergrupper og landet samlet								
Storbyområdene	70%	74,3%	90,7%	89,1%	74,9%	82,2%	94,1%	90,7%
Regionene utenom storbyområdene	30%	25,7%	9,3%	10,9%	25,1%	17,8%	5,9%	9,3%
Hele landet	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

5+7), jf tabell 15b. Kommuner med middels sentralitetsgrad og befolkningstetthet (sentralitet 3–4) blir forholdsvis viktigere uansett eierskap mens utenlandsk kontrollerte bedrifters betydning i de minst sentrale kommunene (sentralitet 1–2) reduseres noe.²⁸

For å teste sammenhengen mellom omsetningsvekst i den enkelte bedriften og eierskap er det også for forretningsmessig tjenesteyting gjennomført regresjonsanalyser for de bedriftene som eksisterte så vel i 1991 som i 1996 og som tilhører samme foretak begge år. Tilsvarende analysene av varehandelen antar vi at det er en tilnærmet log-lineær sammenheng mellom omsetning i 1996 og omsetningen i 1991.²⁹ Den naturlige logaritmen av omsetning 1996 er den uavhengige variabelen mens høyreside variabler i tillegg til eierskap er den naturlige logaritmen av det absolutte nivået på omsetningen i 1991 samt dummy-variabler for kommunenes grad av sentralitet og befolkningstetthet.

Tabell 15b Forretningsmessig tjenesteyting. Regionene utenom storbyområdene. Omsetning fordelt på kommunetype og eierskap. Millioner kroner

	Alle bedrifter		Utenlandsk majoritets-eide bedrifter	
	1991	1996	1991	1996
Sentralitet 1–2	625	1367	...	...
Sentralitet 3–4 +6	4681	9491	...	...
Sentralitet 5+7	11294	16433	603	2124
Sum Regionene utenom storbyområdene	16600	27291	774	2692
Omsetning i utenlandsk majoritets-eide bedrifter som prosentvis andel av total omsetning				
Sentralitet 1–2	100%	100%	...	...
Sentralitet 3–4 +6	100%	100%	...	...
Sentralitet 5+7	100%	100%	5,3%	12,9%
Sum Regionene utenom storbyområdene	100%	100%	4,7%	9,9%
Omsetning i ulike kommunegrupper etter sentralitet og folkemengde som prosentvis andel av total omsetning				
Sentralitet 1–2	3,8%	5,0%	...	...
Sentralitet 3–4 +6	28,2%	34,8%	...	...
Sentralitet 5+7	68,0%	60,2%	78%	78,9%
Sum Regionene utenom storbyområdene	100%	100%	100%	100%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

²⁸ Når det er mindre enn 3 observasjoner i datamaterialet rapporteres ikke data på grunn av at det da kan være mulig å identifisere opplysninger om enkeltsselskaper. Slike tilfeller merkes med ... i tabellen.

²⁹ Siden en del bedrifter har 0 i omsetning ett eller begge år er omsetningsvariablene transformert ved å plusse på 0.000001 i omsetning.

$$\ln(\text{omsetning}_{1996i}) = a_1 + b_1 \ln(\text{omsetning}_{1991i}) + b_2(\text{lokalisering}_i) + b_3(\text{eierskap}_i) + u_i + e_i^{30}$$

I tabell 16 er de estimerte regresjonskoeffisientene fra de ulike analysene rapportert. Dersom signifikansnivået er under 5% kan vi anta at hypotesen om at det *ikke* er noen samvariasjon mellom omsetningsvekst og den aktuelle høyreside variabelen ikke er tilstrekkelig bekreftet. Med andre ord vil vi anta at en slik hypotese kan forkastes. Slike tilfeller er merket med **.

Regresjonsanalysen viser at størrelsen på omsetningen i 1996 avhenger av hvor stor omsetning bedriften hadde i 1991. Videre ser vi at når bedriften er majoritetseid begge år har den signifikant større omsetning i 1996 i forhold til i 1991 enn det andre bedrifter har. Det samme er tilfellet når bedriften skifter fra minoritetseie/nasjonalt eierskap til majoritetseie. Kommunens sentraliseringsgrad har positiv signifikant betydning for endring i omsetning. Med andre ord er omsetningsveksten størst i de mest sentrale og folkerike kommunene.

Også innen forretningsmessig tjenesteyting er utenlandsk eide bedrifter i gjennomsnitt betydelig større enn andre bedrifter, jmfør tabell 15a. Vi gjennomfører tilsvarende regresjonsanalyser for bedrifter med minst 10 millioner i omsetning for dermed å sammenlikne mest mulig like bedrifter med hensyn til eierskap, lokale-

Tabell 16 Regresjon av omsetning 1996 med hensyn på omsetning 1991, eierskap og kommunens sentraliseringsgrad og befolkningstetthet. Forretningsmessig tjenesteyting i regionene utenom storbyområdene

	Utenlandsk majoritetseie begge år		Minoritetseie/nasjonalt eierskap 1991, utenlandsk majoritetseie 1996	
	Alle bedrifter N=4417	Omsetning minst 10 mill i 1991 N=188	Alle bedrifter N=4417	Omsetning minst 10 mill i 1991 N=188
Ln (omsetning 1991)	0,0289961** (0,0031607)	0,955654** (0,1111129)	0,0293399** (0,0032012)	0,9328169** (0,1109338)
Eierskapsvariabel	1,856192** (0,1725784)	0,6097282** (0,281809)	1,590667** (0,2882306)	-0,5249278 (0,3893988)
Sentralitet=3, 4 og 6	0,4788357** (0,0956667)	1,147248** (0,4178323)	0,5014147** (0,0968753)	1,227725** (0,4163784)
Sentralitet=5 og 7	0,4565639** (0,0931292)	1,171412** (0,4133765)	0,4823023** (0,0943008)	1,300701** (0,4120887)
Konstantledd	6,466096** (0,0872133)	-1,116398 (1,191976)	6,464409** (0,0883543)	-0,8877371 (1,189983)

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

³⁰ (i=1-N)

ring og omsetning i 1991. Vi finner nå ingen signifikante forskjeller i omsetning 1996 i forhold til omsetning i 1991 når bedriften skifter eierskap fra 1991 til 1996. Hypotesen om at det *ikke* er forskjeller i omsetningsvekst mellom eierskapsgrupper når bedriften er majoritetseid begge år er imidlertid ikke bekreftet. Forskjellene i omsetningsvekst kan ha sammenheng med at utenlandske selskaper fortrinnsvis har kjøpt seg inn i bedrifter med vekstmuligheter som er høyere enn gjennomsnittet. Eller det kan skyldes at bedriftene som er utenlandsk kontrollerte har fått tilført bedre lederskap, mer kompetanse, bedre markedstilgang eller liknende.

Vi kan altså for det første slå fast at bedrifter som er utenlandsk kontrollert over hele perioden (og som ikke er omfattet av oppkjøp, fusjoner eller fisjoner) har hatt høyere omsetningsvekst enn andre bedrifter og dette ville være med og forklare den økte betydningen utenlandsk eierskap har fått i forretningsmessig tjenesteyting i det aktuelle tidsrommet.

Tilsvarende varehandelen vil vi nå også studere hvor stor del av sysselsettingen i 1996 som kan tilskrives nyetableringer eller at bedrifter har skiftet fra å være minoritetseide/nasjonalt eide i 1991 til å bli utenlandsk kontrollerte i 1996.

Innenfor forretningsmessig tjenesteyting har det vært forholdsvis mange nyetableringer i perioden 1991–1996. Hele 38,3% av sysselsettingen er nyetablert i det aktuelle tidsrommet. Utenlandske eiere har startet ny virksomhet i noe mindre grad og tilsvarende 22,9% av sysselsettingen i 1996. Nyetableringsvirksomheten i utenlandsk kontrollert virksomhet innen forretningsmessig tjenesteyting er imidlertid betydelig høyere enn i varehandel og industri. I alt 13,6% av sysselsettingen har skiftet fra minoritetseide/nasjonalt eierskap i 1991 til utenlandsk

Tabell 17 Sysselsetting i forretningsmessig tjenesteyting fordelt på ulike endringer i eierforhold 1991–1996. Regionene utenfor storbyområdene

	Antall sysselsatte 1996	Prosentvis fordeling 1996
Nyetableringer	15529	38,3%
Ingen endring	22251	54,8%
Fusjoner	2792	6,9%
Sum alle bedrifter	40572	100,0%
Utenlandsk majoritetseide bedrifter 1996		
Nyetableringer	1469	22,9%
Majoritetseide 1991 og majoritetseide 1996	3935	61,4%
Ikke majoritetseide 1991. Majoritetseide 1996	248	3,9%
Fusjoner. Majoritetseide 1991 og majoritetseide 1996	135	2,1%
Fusjoner. Minoritetseide 1991 og majoritetseide 1996	620	9,7%
Sum utenlandsk majoritetseide bedrifter 1996	6407	100,0%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

majoritetseie i 1996, hovedsakelig som følge av oppkjøp og fusjoner. Dette er betydelig lavere enn i varehandel og industri.

Vi kan dermed konkludere med at utenlandsk kontrollert virksomhet i forretningsmessig tjenesteyting har økt noe mer i regionene utenom storbyene enn i storbyene og relativt noe mer i middels sentrale kommuner i disse områdene. Andelen av omsetningen som kan tilskrives majoritetseide bedrifter er høyere i 1996 enn i 1991 i alle regioner og kommunetyper. Noe av den økte andelen har sammenheng med at tidligere norskeide og minoritetseide bedrifter er blitt kontrollert av utenlandske interesser, blant annet gjennom oppkjøp og fusjoner. Økningen har imidlertid hovedsakelig sammenheng med nyetableringer og at omsetningen har vokst mer i utenlandsk majoritetseide bedrifter enn i andre. Bedrifter som endret eierskap til å bli utenlandsk kontrollert i det aktuelle tidsrommet har imidlertid ikke signifikant forskjellig omsetningsvekst fra andre bedrifter.

Industri

Til sist tester vi sammenhengen mellom omsetningsvekst i den enkelte bedriften og eierskap for industribedrifter. Det er gjennomført regresjonsanalyser for de bedriftene som eksisterte så vel i 1991 som i 1996 og som tilhører samme foretak begge år. Tilsvarende analysene av varehandel og forretningsmessig tjenesteyting antar vi at det er en tilnærmet loglineær sammenheng mellom omsetning i 1996 og omsetningen i 1991. Den naturlige logaritmen av omsetning 1996 er den uavhengige variabelen mens høyreside variabler i tillegg til eierskap er den naturlige logaritmen av det absolutte nivået på omsetningen i 1991, dummy-variabler for bransje (nærings- og nytelsesmidler er referansekategori) samt dummy-variabler for kommunenes grad av sentralitet og befolkningstetthet (sentralitet 1+2 er referansekategori).³¹

$$\ln(\text{omsetning}_{1996i}) = a_1 + b_1 \ln(\text{omsetning}_{1991i}) + b_2(\text{lokalisering}_i) + b_3(\text{eierskap}_i) + b_4(\text{bransje}_i) + u_i + e_i^{32}$$

Fordi utenlandsk kontrollerte bedrifter i gjennomsnitt er større enn andre bedrifter (jf tabell 19) har vi gjennomført analysene for ulike størrelsesgrupper. I tabell 18 er de estimerte regresjonskoeffisientene fra de ulike analysene rapportert. Deres signifikansnivået er under 5% kan vi anta at hypotesen om at det *ikke* er noen samvariasjon mellom omsetningsvekst og den aktuelle høyreside variabelen ikke

³¹ Siden en del bedrifter har 0 i omsetning ett eller begge år er omsetningsvariablene transformert ved å plusse på 0.000001 i omsetning.

³² ($i=1-N$)

er tilstrekkelig bekreftet. Med andre ord vil vi anta at en slik hypotese kan forkastes. Slike tilfeller er merket med **.

Regresjonsanalysen viser at størrelsen på omsetningen i 1996 avhenger av hvor stor omsetning bedriften hadde i 1991. Videre ser vi at når bedriften er majoritetseid begge år har den større omsetning i 1996 i forhold til i 1991 enn det andre bedrifter har. Det samme er tilfellet når bedriften skifter fra minoritetseie/nasjonalt eierskap til majoritetseie. Kommunens sentraliseringsgrad har positiv betydning for endring i omsetning. Med unntak av omsetningen i 1991 er det imidlertid ingen av variablene som har signifikant betydning for hvor høy omsetningen er i 1996. Dette gjelder, uavhengig av størrelsen på bedriftene. Liknende analyser er også gjennomført for bedrifter med minst 50 millioner i omsetning med tilsvarende resultat når det gjelder eierskapsvariablene. Analysene rapporteres ikke her.

Tabell 18 Regresjon av omsetning 1996 med hensyn på omsetning 1991, eierskap, industribransje, kommunens sentraliseringsgrad og befolkningstetthet. Industri i regionene utenom storbyområdene (Dummy-variabler for de ulike industribransjene rapporteres ikke)

	Utenlandsk majoritetseie begge år		Minoritetseie/nasjonalt eierskap 1991, utenlandsk majoritetseie 1996	
	Alle bedrifter N=5082	Omsetning minst 10 mill i 1991 N= 1540	Alle bedrifter N=5082	Omsetning minst 10 mill i 1991 N= 1540
Ln (omsetning 1991)	1,005716** (0,0016002)	0,9890512 (0,0110931)	1,005909** (0,0015942)	0,9881165** (0,010948)
Eierskapsvariabel	0,0276805 (0,0449487)	0,0072695 (0,0422167)	-0,0205447 (0,0758904)	0,108075 (0,0665529)
Sentralitet=3, 4 og 6	-0,0369407 (0,0241712)	-0,0269448 (0,033303)	-0,0364415 (0,0241618)	-0,0282517 (0,0332697)
Sentralitet=5 og 7	-0,0400199 (0,0239557)	-0,0174857 (0,0332126)	-0,038591 (0,0239026)	-0,0180748 (0,0330853)
Konstantledd	0,2151953** (0,0296483)	0,3537704** (0,1178025)	0,2136338** (0,0296236)	0,3625511** (0,1163163)

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

5.2 Sysselsettingsendring i industrien

Som jeg var inne på i kapittel 2 har multinasjonale selskaper, ifølge teorien foretaksspesifikke fordeler som gir relativt høy produktivitet. Slike fordeler oppveier for ulemper og merkostnader ved å etablere seg i et annet land. Er imidlertid produktivitetsveksten i utenlandsk kontrollerte bedrifter høyere enn i andre bedrifter, må vi forvente at de utenlandsk eide virksomhetene på sikt vil vinne i

konkurransen om markedsandeler. Utenlandsk eide bedrifter vil da være å finne innen nisjer i markedet, der det er få eller ingen andre virksomheter.

Når arbeidsproduktiviteten stiger, kan dette ha sammenheng med at færre sysselsatte gjør samme jobb som før. Med andre ord kan produktivitetsveksten ha sin bakgrunn i rasjonaliseringer i bedriften. Men høyere produktivitet kan også føre til at bedriften går så godt at det blir behov for å utvide staben. Det er også mulig at nedskjæringer og nytilsetninger oppveier hverandre over det aktuelle tidspunktet. I slike tilfeller vil sysselsettingsveksten være uendret ved en eventuell produktivitetsvekst.

Dersom også nasjonale selskaper har utviklet foretaksspesifikke fortrinn på lik linje med utenlandske selskaper, vil vi forvente at sysselsettingsveksten er uavhengig av eierskap.

For å undersøke om det er signifikante forskjeller i sysselsettingsvekst mellom eiergrupper når vi kontrollerer for bransje, størrelse og bedriftens lokalisering, har vi gjennomført regresjonsanalyser. Ved å studere veksten over en så lang periode, får vi tatt høyde for tilfeldige svingninger i pris og i markedssituasjon fra år til år. Nyetablerte bedrifter, bedrifter som nedlegges i perioden og bedrifter som omfattes av fusjoner og fisjoner kan ha andre vekstrater enn gjennomsnittet, men slike bedrifter ser vi bort fra her.

Vi antar at den naturlige logaritmen av sysselsettingen i 1997 er en lineær funksjon av den naturlige logaritmen til sysselsettingen i 1991 og eierskap.

$$\ln(\text{sysselsetting}_{1997i}) = a + b_1 \ln(\text{sysselsetting}_{1991i}) + b_2(\text{bransje}_i) + b_3(\text{lokalisering}_i) + b_4(\text{størrelse}_i) + b_5(\text{eierskap}_i) + u_i + e_i$$

Tabell 19 Sysselsatte 1997 fordelt på bedriftens størrelse og eierskap. Bedrifter som eksisterer både i 1991 og i 1997. Regionene utenom storbyområdene

	Alle bedrifter som eksisterer 1991 og 1997		Utenlandsk kontrollerte bedrifter 1991 og 1997		Ikke utenlandsk kontrollert 1991 Utenlandsk kontrollert 1997	
	Sysselsatte	%	Sysselsatte	%	Sysselsatte	%
<10 sysselsatte	14590	11,1%	245	2,3%	51	1,7%
10–19 sysselsatte	12707	9,7%	369	3,4%	107	3,5%
20–49 sysselsatte	23920	18,2%	1138	10,4%	636	20,8%
50–99 sysselsatte	23602	18,0%	2018	18,5%	477	15,6%
100 eller flere sysselsatte	56524	43,0%	7130	65,4%	1793	58,5%
Sum	131343	100,0%	10900	100,0%	3064	100,0%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (Industristatistikk og SIFON)

Det kontrolleres for industribransje, størrelse og lokalisering ved at det brukes 18 dummy-variabler for bransje (produksjon av nærings- og nytelsesmidler er referansekategori), fire dummy-variabler³³ for sysselsettingsgruppe (mindre enn 10 sysselsatte er referansegruppe) og to dummy-variabler for kommunenes sentraliseringsgrad og befolkningstetthet. Dersom signifikansnivået er under 5% kan vi anta at hypotesen om at det *ikke* er noen samvariasjon mellom sysselsettingsvekst og den aktuelle variabelen ikke er tilstrekkelig bekreftet når vi kontrollerer for alle de andre variablene. Med andre ord vil vi anta at hypotesen kan forkastes. Slike tilfeller er merket med **. Tabell 20 viser resultatene fra regresjonsanalysen.

Tabell 20 Sysselsetting 1997 som funksjon av sysselsetting 1991, eierskap, bransje, størrelse og lokalisering. Regioner utenfor storbyområdene. Regresjonskoeffisienter (med standardavvik i parentes) N=4385**

	Minoritetseie/nasjonalt eie 1991	
	Majoritetseie begge år	Majoritetseie 1997
Ln (sysselsatte 1991)	0,7509205** (0,012691)	0,7498303** (0,0126888)
Eierskapsvariabel	-0,0301505 (0,0387043)	-0,0488983 (0,0637496)
10–19 sysselsatte	0,137632** (0,0249866)	0,1384723** (0,025006)
20–49 sysselsatte	0,3266545** (0,0335059)	0,3285699** (0,0335691)
50–99 sysselsatte	0,5231348** (0,0468292)	0,5254997** (0,0468936)
100 eller flere sysselsatte	0,7120452** (0,0598703)	0,7148733** (0,0599868)
Sentralitet=3, 4 og 6	-0,0220282 (0,0198822)	-0,0219589 (0,0198883)
Sentralitet=5 og 7	-0,0311997 (0,0197248)	-0,0319072 (0,0196985)
Konstantledd	0,6305976** (0,0280251)	0,6324821** (0,0279907)

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (Industristatistikk og SIFON)

* Regresjonskoeffisienter for de ulike dummy-variablene for bransje rapporteres ikke. Siden en del bedrifter har 0 i sysselsetting er sysselsettingsvariablene transformert ved å plusse på 0,000001 i sysselsetting

³³ Materialet er delt i fem størrelsesgrupper etter sysselsetting som følger: 1–9 sysselsatte, 10–19 sysselsatte, 20–49 sysselsatte, 50–99 sysselsatte og 100 eller flere sysselsatte.

Som det framgår av tabell 20 er sysselsettingen i 1997 en signifikant positiv funksjon av sysselsettingen i 1991 og av størrelse. Kommunenes sentraliseringsgrad og befolkningstetthet har derimot ingen signifikant betydning for sysselsettingen i 1997 når vi kontrollerer for de andre variablene. Det samme er tilfellet for eierskapsvariabelen. Med andre ord, når vi tar hensyn til industribransje, størrelse og lokalisering er sysselsettingsveksten gjennomsnittlig den samme i bedrifter som er utenlandsk kontrollerte hele perioden som den er i andre bedrifter, dvs norskeide bedrifter, minoritetside utenlandske bedrifter eller bedrifter som blir utenlandsk kontrollerte i løpet av perioden.

Selv om veksten i utenlandsk kontrollerte bedrifter ikke var høyere enn i andre bedrifter, har utenlandsk eierskap imidlertid fått økt betydning på nittitallet, jf tabell 21. Mens andelen av de sysselsatte som arbeidet i utenlandske majoritetside bedrifter i 1991 var 10,3% for landet samlet var den økt til 13,8% i 1997. I regionene utenom storbyene steg andelen sysselsatte som arbeider i utenlandsk kontrollert virksomhet fra 9% i 1991 til 11,6% i 1997. Økningen var betydelig større i storbyområdene. Her var andelen av de sysselsatte som har sin arbeidsplass i utenlandsk kontrollert virksomhet 19,2% i 1997 mot 13,5% seks år tidligere.

Ser vi på alle bedrifter samlet er ca 70% av industrisysselsettingen lokalisert til regionene utenfor storbyområdene både på begynnelsen og ved slutten av det aktuelle tidsrommet. Utenlandsk kontrollert virksomhet har derimot redusert andelen fra 61,4% i 1991 til 59,3% i 1997, jf tabell 21. Med andre ord har det

Tabell 21 Sysselsetting 1991 og 1997 fordelt på region og eierskap. Industri

	Alle bedrifter		Utenlandske majoritetside bedrifter	
	1991	1997	1991	1997
Storbyområdene	79028	85450	10699	16412
Regionene utenom storbyområdene	189957	206640	17053	23890
Hele landet	268985	292090	27752	40302
Sysselsetting i ulike eierskapsgrupper som prosentvis andel av total sysselsetting, fordelt på ulike regioner og landet samlet				
Storbyområdene	100%	100%	13,5%	19,2%
Regionene utenom storbyområdene	100%	100%	9,0%	11,6%
Hele landet	100%	100%	10,3%	13,8%
Sysselsetting i ulike regioner som prosentvis andel av total sysselsetting, fordelt på ulike eiergrupper og landet samlet				
Storbyområdene	29,4%	29,3%	38,6%	40,7%
Regionene utenom storbyområdene	70,6%	70,7%	61,4%	59,3%
Hele landet	100%	100%	100%	100%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (Industristatistikk og SIFON)

vært en sentraliseringstendens av utenlandsk kontrollert sysselsetting innen industrien, selv om endringene er forholdsvis små. Andelen av omsetningen som foregår i distriktene økte imidlertid noe med utenlandsk majoritetseie fra 1991 til 1996, jf Rusten m.fl. 1999. Dette kan ha sammenheng med at omsetningen per sysselsatt er større i distriktene enn i storbyområdene med utenlandsk eierskap.³⁴ Også når vi ser på verdiskaping per sysselsatt er bildet det samme. I utenlandsk kontrollerte bedrifter er arbeidsproduktiviteten høyere i «Distrikts-Norge» enn i storbyområdene. For alle industribedrifter samlet er det omvendt. Her er det storbyområdene som har høyest arbeidskraftproduktivitet.

Den økte betydningen utenlandsk eierskap har fått i norsk industri har hovedsakelig sammenheng med at arbeidsplasser har skiftet eierskap gjennom oppkjøp og fusjoner. Fra tabell 22 framgår det at vel 12% av sysselsettingen i 1997 kan tilskrives bedrifter som er blitt etablerte i perioden 1991–1997. Dette gjelder så vel hele bedriftspopulasjonen som bedrifter som er utenlandsk kontrollert i 1997. Vi ser videre at nesten 30% (12,8%+16,5%) av arbeidsplassene i utenlandsk kontrollerte industribedrifter har skiftet eierskap i det aktuelle tidsrommet fra å være minoritetseide i 1991 til å bli majoritetseide i 1996. Nesten 13% av sysselsettingen er i bedrifter som er blitt kjøpt opp av utenlandske eiere mens 16,5% av sysselsettingen er bedrifter som er blitt utenlandsk kontrollert som følge av fusjoner.

Tabell 22 Sysselsetting i industri fordelt på ulike endringer i eierforhold 1991–1997. Regionene utenfor storbyområdene

	Antall sysselsatte 1997	Prosentvis fordeling 1997
Nyetableringer	25847	12,5%
Ingen endring Samme foretaksnummer begge år. N=4385	131349	63,6%
Fusjoner. N=1201	49444	23,9%
Sum alle bedrifter	206640	100,0%
Utenlandsk majoritetseide bedrifter 1996		
Nyetableringer	2903	12,2%
Majoritetseie 1991 og majoritetseie 1997. N=149	10900	45,6%
Ikke majoritetseie 1991. Majoritetseie 1997. N=50.	3064	12,8%
Fusjoner. Majoritetseie 1991 og majoritetseie 1997. N=19	3084	12,9%
Fusjoner. Minoritetseie 1991 og majoritetseie 1997. N=60	3939	16,5%
Sum utenlandsk majoritetseide bedrifter 1997	23890	100,0%

Kilde: Egne beregninger, basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

³⁴ For eksempel tilsvarte omsetning per sysselsatt 1,7 millioner i distriktene og 1,6 millioner i storbyområdene i utenlandsk majoritetseide bedrifter i 1996. Tilsvarende tall for hele bedriftspopulasjonen var henholdsvis 972 tusen og 1 million.

Vi kan dermed for det første slå fast at sysselsettingsveksten i utenlandsk kontrollerte industribedrifter har vært tilsvarende veksten i andre bedrifter når vi kontrollerer for bransje, lokalisering og bedriftsstørrelse. Dette resultatet kan indikere at nasjonale selskaper har foretaksspesifikke fortrinn tilsvarende utenlandske multi-nasjonale selskaper.

For det andre kan vi slå fast at betydningen av utenlandsk eierskap i norsk industri har økt fra 1991 til 1997. Mesteparten av denne økningen har sammenheng med at tidligere nasjonalt kontrollerte bedrifter er blitt utenlandsk kontrollert gjennom oppkjøp og fusjoner.

5.3 Oppsummering

I dette kapittelet har vi blant annet sett at:

- Omsetningen i utenlandsk kontrollert virksomhet i varehandelen og forretningsmessig tjenesteyting har økt noe mer i regionene utenom storbyene enn i storbyene og da spesielt i de mindre sentrale kommunene i disse områdene. Andelen av omsetningen som kan tilskrives majoritetseide bedrifter er høyere i alle regioner og kommunetyper.
- Når vi kontrollerer for bedrifter over en viss størrelse som eksisterer både på begynnelsen og slutten av perioden, finner vi ikke at omsetningen i varehandelen har vokst mer i majoritetseide bedrifter enn i andre. Det er heller ingen signifikant forskjell i omsetningsvekst mellom bedrifter som skifter til å bli utenlandsk kontrollert i løpet av perioden 1991–1996 og andre bedrifter.
- Den økte andelen utenlandsk eierskap i varehandelen har i stor grad sammenheng med at tidligere norsk eide og minoritetseide bedrifter er blitt majoritetseide gjennom oppkjøp og fusjoner.
- Selv når vi kontrollerer for bedrifter over en viss størrelse, finner vi at omsetningen i forretningsmessig tjenesteyting har vokst mer i utenlandsk majoritetseide bedrifter enn i andre bedrifter. Bedrifter som endret eierskap til å bli utenlandsk kontrollert i det aktuelle tidsrommet har imidlertid ikke signifikant forskjellig omsetningsvekst fra andre bedrifter.
- Forretningsmessig tjenesteyting har hatt forholdsvis mange nyetableringer fra 1991–1996, sammenliknet med varehandel og industri. Dette gjelder også utenlandsk kontrollerte bedrifter.

- Det er ingen signifikant forskjell i omsetningsvekst eller sysselsettingsvekst i industrien mellom utenlandsk kontrollerte bedrifter og andre bedrifter.
- Utenlandsk eierskap er blitt viktigere i norsk industri på nittitallet. Den økte innflytelsen har hovedsakelig sammenheng med oppkjøp og fusjoner.

Litteratur

- Benito, G.R.G., E. Berger, J. Shum og M. de la Forest (2000) *Den maritime sektor i Norge sett i klyngeperspektiv*. Forskningsrapport 8/2000. Handelshøyskolen BI
- Caves, R.E. (1996) *Multinational Enterprises and Economic Analysis*. Second edition. Cambridge: University Press
- Chapman, K. og D.F. Walker (1991) *Industrial Location. Principles and Policies*. Blackwell
- Dunning, J.H. (1988) *Explaining International Production*. London: Unwin Hyman
- Dunning, J.H. (1993) *Multinational Enterprises and the Global economy*. Addison Wesley
- Dunning, J.H. (2000) «The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity.» *International Business Review*, 9 pp 163–190
- Dunning, J.H. og R. Narula (1996) «The investment development path revisited. Some emerging issues» I Dunning, J.H. and R. Narula, eds., *Foreign Direct Investments and Governments*. London: Routledge
- Fjeldstad, Ø.D., E. Andersen og M.B. Viken (2000) *Verdiskaping og internasjonal konkurransedyktighet i norsk IKT-sektor*. Forskningsrapport 11/2000. Handelshøyskolen BI
- Fujita, M. og J-F. Thisse (1996) «Economics of Agglomeration». *Journal of Japanese and International Economies*, 10, 339–378
- Helpman, E. og P. Krugman (1985) *Market structure and foreign trade*. Cambridge (Mass.): MIT Press,
- Jakobsen, E.W., M. Vikesland og E. Moen (2000) *Den norske olje- og gassklyngen – internasjonalisering, omstilling eller forvitring?* Forskningsrapport 9/2000. Handelshøyskolen BI
- Kopp, H., E.W. Jakobsen og M. Vikesland (2000) *Verdiskaping og internasjonal konkurransedyktighet i den norske sjømatnæringen*. Forskningsrapport 17/2000. Handelshøyskolen BI

- Krugman, P.R. (1991) *Geography and trade* MIT Press, Cambridge (Mass.).
- Krugman P.R. og A.J. Venables (1990) *Integration and the Competitiveness of Peripheral Industry*. Discussion Paper No. 363. Centre for Economic Policy Research
- Krugman P.R. og A.J. Venables (1995a) *The Seamless World: a spatial Model of International Specialization*. Discussion Paper No. 1230. Centre for Economic Policy Research
- Krugman P.R. og A.J. Venables (1995b) «Globalization and the Inequality of nations.» *Quarterly Journal of Economics*, pp 857–880
- Markusen, J.R. og A.J. Venables (1996) *The Theory of Endowment, intraindustry, and Multinational Trade*. Working paper 5529. National Bureau of Economic Research
- Norges Bank (1998) *Utenlandske investeringer i Norge* <http://www.norges-bank.no/stat/investeringer/beholdningstallu1.html>
- Norges Forskningsråd (1999) *Det norske forsknings- og innovasjonssystemet – statistikk og indikatorer*. Oslo
- Pedersen, U., G. Rusten, R.J. Brunstad, A. Hervik, F. Steen og L.K. Brunstad (1992) *Samfunnsøkonomiske konsekvenser av sentralisering*. SNF-rapport 11/92. Bergen
- Porter, M. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. Hampstead and London: Macmillan
- Reve, T., T. Lensberg og K. Grønhaug (1992) *Et konkurransedyktig Norge*. Oslo: Tano
- Reve, T. og E.W. Jakobsen (2001) *Et verdiskapende Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Rusten, G., T. Kvinge og S.-E. Jakobsen (1999) *Internasjonalt eierskap i norsk næringsliv – Omfang og effekter nasjonalt og regionalt*. SNF-rapport 24/99. Bergen
- Stata (1997) *Stata Reference Manual. Release 5*. College Station, Texas: Stata Press
- Statistisk sentralbyrå (1994a) *Standard for næringsgruppering*. Oslo-Kongsvinger
- Statistisk sentralbyrå (1994b) *Standard for kommuneklassifisering*. Oslo-Kongsvinger
- United Nations (1998) *World Investment report 1998. Trend and determinants*. New York and Geneva

Vedlegg 1 Inndeling i regioner

Storbyområdene

Oslo-området

0301 Oslo
0211 Vestby
0213 Ski
0214 Ås
0215 Frogn
0216 Nesodden
0217 Oppegård
0219 Bærum
0220 Asker
0228 Rælingen
0230 Lørenskog
0231 Skedsmo
0233 Nittedal

Bergen-området

1201 Bergen
1243 Os
1246 Fjell
1247 Askøy

Stavanger-området

1103 Stavanger
1102 Sandnes
1124 Sola
1127 Randaberg

Trondheim-området

1601 Trondheim
1662 Klæbu
1663 Malvik

Vedlegg 2 Sysselsetting fordelt på næring og fylke 1996. Storbyområdene inkludert

Tabell 1 Olje og bergverk

	Uten utenlandsk eie	Utenlandsk minoritetseie	Utenlandsk majoritetseie	Sysselsetting alle eiergrupper
Østfold	...	...	...	102
Akershus	397	1326	0	1723
Oslo	...	...	310	335
Hedmark	...	...	...	145
Oppland	...	...	...	89
Buskerud	...	...	...	118
Vestfold	...	...	...	209
Telemark	...	...	...	156
Øst Agder	...	...	...	...
Vest Agder	...	0	0	...
Rogaland	4043	320	2362	6725
Hordaland	...	749	187	2308
Sogn og Fjordane	...	...	...	151
Møre og Romsdal	...	...	...	524
Sør Trøndelag	...	...	...	334
Nord Trøndelag	...	...	...	344
Nordland	...	...	...	497
Troms	...	...	...	224
Finnmark	...	...	...	440
Svalbard/Spitsbergen/ Sökkelen	2348	784	333	3465
I alt	10596	3465	3919	17980

Kilde: Egne beregninger , basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

Tabell 2 Industri

	Uten utenlandsk eie	Utenlandsk minoritetseie	Utenlandsk majoritetseie	Sysselsetting alle eiergrupper
Østfold	8070	5950	3257	17277
Akershus	6062	6610	3591	16263
Oslo	10680	9004	5962	25646
Hedmark	5666	2308	959	8933
Oppland	5517	3419	335	9271
Buskerud	7434	5561	4179	17174
Vestfold	7341	3921	2544	13806
Telemark	4619	3938	1807	10364
Øst Agder	3285	637	2318	6240
Vest Agder	5034	3604	1989	10627
Rogaland	17161	7421	3124	27706
Hordaland	15485	9613	3104	28202
Sogn og Fjordane	4935	3462	99	8496
Møre og Romsdal	16374	3970	968	21312
Sør Trøndelag	5599	4261	1502	11362
Nord Trøndelag	3409	2460	359	6228
Nordland	5773	1676	1737	9186
Troms	3821	369	73	4263
Finnmark	2308	395	339	3042
Svalbard/Spitsbergen/Sokkelen	6	322	181	509
I alt	138579	78901	38427	255907

Kilde: Egne beregninger , basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

Tabell 3 Bygg og anlegg (NACE 45)

	Uten utenlandsk eie	Utenlandsk minoritetseie	Utenlandsk majoritetseie	Syssselsetting alle eiergrupper
Østfold	3382	855	633	4870
Akershus	5639	1163	643	7445
Oslo	9578	1369	3267	14214
Hedmark	2619	225	114	2958
Oppland	2503	0	127	2630
Buskerud	3872	116	283	4271
Vestfold	3514	143	77	3734
Telemark	...	...	...	2724
Øst Agder	...	...	...	1219
Vest Agder	2415	185	204	2804
Rogaland	6019	216	458	6693
Hordaland	7145	932	616	8693
Sogn og Fjordane	1372	197	126	1695
Møre og Romsdal	3965	0	140	4105
Sør Trøndelag	4269	694	336	5299
Nord Trøndelag	...	...	...	1727
Nordland	...	...	...	3838
Troms	2310	154	157	2621
Finnmark	...	...	...	886
Svalbard/Spitsbergen/Sokkelen	280	0	113	393
I alt	68400	6510	7909	82819

Kilde: Egne beregninger , basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

Tabell 4 Varehandel (NACE 50-52)

	Uten utenlandsk eie	Utenlandsk minoritetseie	Utenlandsk majoritetseie	Syssselsetting alle eiergrupper
Østfold	9291	1034	1170	11495
Akershus	21210	2741	8916	32867
Oslo	34132	6145	13252	53529
Hedmark	6163	401	690	7254
Oppland	6295	318	348	6961
Buskerud	11017	878	1511	13406
Vestfold	9597	692	1142	11431
Telemark	6240	386	317	6943
Øst Agder	3725	103	94	3922
Vest Agder	6940	286	386	7612
Rogaland	15960	910	1712	18582
Hordaland	18952	1440	1686	22078
Sogn og Fjordane	...	...	...	3632
Møre og Romsdal	9561	266	400	10227
Sør Trøndelag	10190	905	1138	12233
Nord Trøndelag	...	...	...	4098
Nordland	7723	503	252	8478
Troms	6033	339	253	6625
Finnmark	...	...	...	2673
Svalbard/Spitsbergen/Sokkelen	19	0	0	19
I alt	193093	17511	33461	244065

Kilde: Egne beregninger , basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

Tabell 5 Hotell og restaurant (NACE 55)

	Uten utenlandsk eie	Utenlandsk minoritetseie	Utenlandsk majoritetseie	Syssselsetting alle eiergrupper
Østfold	...	...	...	1628
Akershus	2921	732	1177	4830
Oslo	9053	1352	676	11081
Hedmark	...	...	...	1251
Oppland	...	...	...	2608
Buskerud	2692	...	...	2770
Vestfold	...	...	...	1943
Telemark	...	...	...	2072
Øst Agder	959	0	0	959
Vest Agder	...	...	...	1598
Rogaland	4075	102	1153	5330
Hordaland	4517	203	630	5350
Sogn og Fjordane	1378	0	0	1378
Møre og Romsdal	...	...	...	2171
Sør Trøndelag	...	...	...	3366
Nord Trøndelag	...	...	...	1061
Nordland	...	...	...	2673
Troms	...	...	...	2187
Finnmark	...	...	...	1105
Svalbard/Spitsbergen/Sokkelen	...	...	...	150
I alt	48135	3013	4363	55511

Kilde: Egne beregninger , basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

Tabell 6 Transport (NACE 60-63)

	Uten utenlandsk eie	Utenlandsk minoritetseie	Utenlandsk majoritetseie	Syssselsetting alle eiergrupper
Østfold	1924	69	116	2109
Akershus	3292	874	530	4696
Oslo	5983	578	1787	8348
Hedmark	...	...	...	1115
Oppland	1285	107	37	1429
Buskerud	1785	...	...	2312
Vestfold	1207	47	267	1521
Telemark	...	...	...	1380
Øst Agder	772	0	86	858
Vest Agder	1181	204	30	1415
Rogaland	4358	542	645	5545
Hordaland	5469	292	295	6056
Sogn og Fjordane	...	...	...	1115
Møre og Romsdal	...	...	...	2929
Sør Trøndelag	2293	672	35	3000
Nord Trøndelag	833	347	0	1180
Nordland	3824	118	43	3985
Troms	...	...	...	2742
Finnmark	...	...	...	801
Svalbard/Spitsbergen/Sokkelen	...	...	...	70
I alt	43466	5163	3977	52606

Kilde: Egne beregninger , basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

Tabell 7 Eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting (NACE 70-74)

	Uten utenlandsk eie	Utenlandsk minoritetseie	Utenlandsk majoritetseie	Sysselsetting alle eiergrupper
Østfold	2348	285	687	3320
Akershus	10890	2310	4192	17392
Oslo	22821	5461	11275	39557
Hedmark	1552	326	494	2372
Oppland	...	...	322	2102
Buskerud	3158	325	882	4365
Vestfold	2661	233	796	3690
Telemark	2212	790	371	3373
Øst Agder	1082	242	145	1469
Vest Agder	1717	601	679	2997
Rogaland	6504	1100	3215	10819
Hordaland	6942	1076	2102	10120
Sogn og Fjordane	1037	299	78	1414
Møre og Romsdal	2577	317	485	3379
Sør Trøndelag	4570	680	1033	6283
Nord Trøndelag	...	...	228	1342
Nordland	2777	127	400	3304
Troms	1673	307	497	2477
Finnmark	...	...	...	655
Svalbard/Spitsbergen/Sokkelen	...	...	...	66
I alt	78014	14553	27929	120496

Kilde: Egne beregninger , basert på SSBs databaser (BOF og SIFON)

... For få enheter til at antall sysselsatte kan rapporteres

Majoritetseie: En eier har alene mer enn 50% av aksjene i bedriftene.

Minoritetseie: utenlandsk eie som ikke er majoritetseie (både porteføljeinvesteringer og direkte investeringer)

Internasjonalt eierskap i norske regioner

Etter hvert som gamle handelsbarrierer faller og nye kommunikasjonssystemer gjør verden mindre, får multi-nasjonale selskaper stadig større betydning for økonomiske aktiviteter i den industrialiserte verden. Regioner konkurrerer om å tiltrekke seg næringsvirksomhet med høy mobilitet.

Denne rapporten tar for seg følgende spørsmål:

- Hvilken rolle spiller internasjonal kapital i regioner utenfor storbyområdene i Norge?
- Er utviklingen i utenlandsk kontrollerte bedrifter annerledes enn i andre bedrifter?

Forskningstiftelsen Fafo
Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 347
ISBN 82-7422-328-4
ISSN 0801-6143